

بررسی و تبیین شاخص‌های انسان فرهنگی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

مهدی اعمالی

کارشناسی ارشد مدیریت فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

gofteman110@gmail.com

روح‌الله جعفری

استادیار کارگردانی تئاتر، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

هدف پژوهش: یکی از نیازهای امروز جامعه اسلامی ما توجه گسترده به امر فرهنگ است. به لحاظ ویژگی‌های فرهنگی کشور و نیاز روز افزون به معرفی و تبیین ملاک‌ها و معیارهای صحیح از یک انسان فعال در حوزه فرهنگ، ضرورت انجام این مطالعه بنظر رسید. لذا در همین راستا تحقیق پیش‌رو به تعریف، شاخص‌ها و ویژگی‌های انسان در حوزه فرهنگ پرداخته و شناختی را ایجاد نموده است که معیاری برای ارزش‌سنجی مقوله‌ای بنام فرهنگ و آنچه از یک انسان فرهنگی انتظار داریم، باشد.

روش پژوهش: این پژوهش براساس روش کیفی (تحلیلی - استنباطی) انجام و از نظر گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای است. در این تحقیق برای استخراج داده‌ها از تمامی مستندات موجود در سایت آیت‌الله خامنه‌ای تا پایان سال ۱۳۹۷ و نظریات مندرج در کتب و مقالات مختلف مرتبط با موضوع تحقیق استفاده گردیده است.

یافته‌ها: آیت‌الله خامنه‌ای برای دستیابی به انسان فرهنگی، رشد در سه حوزه شناختی، تربیتی و فرهنگی را ضروری می‌دانستند و فرهنگ را انسان‌ساز و در ارتباط با انسان که مربوط به تربیت آنان در همه امور است، شناخته شد. ایشان معتقدند با تربیت صحیح اسلامی می‌توان انسان‌هایی را تربیت کرد که ویژگی‌هایی منحصر به فرد داشته، زندگی سعادت‌مندان‌های را اقامه و مقدمات تحقق تمدنی بزرگ را فراهم سازد.

نتیجه‌گیری: انسان فرهنگی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای انسانی در تراز انقلاب اسلامی است که در سه حوزه، هفت شاخص و با ۸۳ ویژگی معرفی می‌گردد.

واژگان کلیدی: آیت‌الله خامنه‌ای، انسان، تربیت، فرهنگ، انسان فرهنگی

مقدمه

فرهنگ، پدیده‌ای است که با پیدایش انسان بر روی زمین ظاهر شده است (خسروپناه، ۱۳۹۰). فرهنگ، عصاره‌ی حیات اجتماعی انسان است و جلوه‌گاه انسانیت انسان در عرصه‌ی اجتماعی است (سلیمی، ۱۳۸۸)، اما واقعیت امر این است که فرهنگ، یک واقعیت چند لایه است و دانشمندان علوم انسانی تنها براساس علاقه‌ها و ذهنیت‌های خود به بعد خاصی از فرهنگ توجه نموده‌اند (خسروپناه، ۱۳۹۰).

فرهنگ مجموعه پیچیده‌ای شامل دانش، دین و اعتقادات، باورها، هنرها، صنایع فنون، اخلاق، حقوق و قوانین و آداب و رسوم بالاخره تمام قابلیت‌ها و عادات و رفتاری است که انسان به عنوان عضو جامعه خود فرامی‌گیرد و در برابر آن جامعه وظایف و تعهداتی را در بردارد (قلی‌زاده، ۱۳۹۰). در حقیقت هر آنچه به عنوان دیگر عناصر ظهور و بروز فرهنگ در یک جامعه رخ می‌نماید، از این عنصر بنیادین یعنی نگرش خاص جامعه در مورد انسان و حقوق بنیادین او تأثیر می‌پذیرد. نظام ارزش‌ها و باورها، اشکال زندگی و آداب و رسوم، اشکال بیانی و هنرها همگی متأثر از نگرش خاص موجود در آن جامعه نسبت به انسان و حقوق او می‌باشد (سلیمی، ۱۳۸۸).

انسان‌شناسان یکی از وظایف عمده‌ی خود را شناخت فرهنگ جوامع انسانی تعریف کرده‌اند. انسان‌شناسان با الهام از تعاریف انسان‌شناسانه‌ای مثل تعریف تیلور، فرهنگ را این چنین تعریف می‌کنند: فرهنگ عبارت است از تمامی جنبه‌های غیرزیست‌شناختی انسان، یعنی راه و روش زندگی، دست آوردها و اندیشه‌ها و به طور کلی آنچه را انسان پدید می‌آورد و از طریق غیر زیست‌شناختی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌کند. این تعریف، تمام ابعاد غیر زیست‌شناختی انسان را اعم از زبان، نظام اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، علوم و صنایع، آداب و رسوم، دین، ارزش‌ها، هنر، وسایل زندگی، مسکن، لباس و غیره را در برمی‌گیرد (امان‌اللهی بهاروند، ۱۳۹۳).

یکی دیگر از ویژگی‌های اساسی انسان غایت‌گرایی و حرکت به سمت هدف مطلوب است. این هدف به عنوان

کمال، دائماً در برابر انسان قرار دارد و ویژگی‌های منحصر به خود را دارا است و از دیرباز مورد توجه اندیشه‌وران و صاحب‌نظران مکاتب مختلف قرار داشته و در بسیاری از علوم اعم از فلسفه، اخلاق، عرفان، انسان‌شناسی و روان‌شناسی به تناسب اهداف و موضوعات هر علم، جلوه‌هایی از بحث کمال انسان مطرح می‌شود. این بحث حتی در ادیان دیگر هم رواج داشته و یکی از اهداف این ادیان به شمار می‌آمده است. و دارای بعد فرهنگی ویژه‌ای خواهد بود چون پرورش یافته همان مکاتب فکری و فلسفی است که به صورت رفتار و آداب از فرد فرد آن جامعه سر خواهد زد. بر همین اساس است که حضرت رسول اکرم (ص) هدف از بعثت خویش را تربیت انسان‌های والامقام فرهیخته عنوان می‌نمایند: انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق (همانا من مبعوث نگردیدم الا برای کامل کردن کرامت‌های اخلاقی در انسان) با توجه به مطالب صریح فوق در خصوص ارزش انسان می‌توان به این نکته دست یافت که انسان برای کسب معرفت و رشد نهایی نیاز به تعلیم و تربیت با توجه به محورها و رهنمودهای دینی جامعه خود دارد. لذا برای دستیابی به این خصوص نیاز به طراحی، تعریف و تبیین این ویژگی‌ها از منظر بزرگان و صاحب نظران هم چون آیت‌الله خامنه‌ای لازم و ضروری است. هدف از انجام این تحقیق بررسی و تحلیل این مقولات بود:

- ۱- انسان‌شناسی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای.
- ۲- اصول و اهداف تربیت از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای.
- ۳- فرهنگ از منظر آیت‌الله خامنه‌ای.
- ۴- ارائه تعریف و ویژگی‌های انسان فرهنگی با توجه به منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای که نوآوری این مطالعه در این هدف حاصل شده است.

پیشینه و نوآوری پژوهش

نظریه شاخص فرهنگی امام خمینی (ره) مبتنی بر ساخت انسان فرهنگی است. ایشان موضوع انسان فرهنگی را به عنوان اصلی‌ترین جوهر فرهنگ قلمداد نموده و تکامل نظام اجتماعی را مستلزم ساخت انسان فرهنگی می‌داند. در

ادبیات و مبانی پژوهش

در این پژوهش با توجه به سوالات مطروحه و هدف مورد نظر به سه حوزه انسان، تربیت و فرهنگ از منظر آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته شده و در انتها با توجه به یافته‌های تحقیق انسان فرهنگی را از منظر ایشان تعریف و ویژگی‌های آن را بیان خواهیم کرد.

حوزه اول - انسان از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای عالم آفرینش و موجودات آن را در مسیر واحد می‌بیند. حرکت آفرینش، به سمت وجود مقدس باری تعالی عزشأنه است. در بینش اسلامی، حرکت و ضرورت انسان و بقیه‌ی موجودات آفرینش، به سمت پروردگار است. یعنی علی‌رغم این تنوع ظاهری، همه‌ی آفرینش، مثل کاروانی است که به طرف یک مقصد حرکت می‌کند و آن مقصد، خداست (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۷/۱۸). در واقع این مسیر واحد همه عالم «بسج له ما فی السموات و الأرض» «قالنا اتینا طائعین» (نور آیه ۴۱ - فصلت آیه ۱۱) است. ایشان نسبت به انسان دیدگاهی برگرفته از اسلام و قرآن دارند و معتقدند:

- دست قدرتمند و با حکمتی او (انسان) را پدید آورده.
- برای بودن او [انسان] هدف و مقاصدی وجود داشته است.
- رسیدن به هدف با «پیمودن راهی بر طبق نقشه‌ای دقیق» است.
- پیمودن راه «با وسیله‌هایی معین» است.

- باید راهی را که بدان مقصد می‌رسد شناخت و مسیر را تشخیص داد؛ چراکه بشر راهی دراز و دشوار در پیش دارد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰).

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای اهداف آفرینش انسان شامل شش نکته حائز اهمیت می‌باشد:

۱- تعالی و تکامل بی‌پایان انسان: انسان در این عالم آمده است تا به کمال برسد، این هدف، مخصوص انسان هم نیست. موجودات دیگر هم به وجود آمده‌اند تا در این دنیا به کمال برسند. البته کمال هر موجودی، متناسب با ساختمان و طبیعت وجود اوست. کمال یک درخت ثمربخش، این است

حقیقت ایشان پویایی فرهنگی را در اصل تعلیم و تربیت، تزکیه نفس به طهارت روح و عمل حسنه تبیین نموده و با استناد به تعالیم عالیه اسلام، فرهنگ را اساس جامعه می‌دانند. ایشان در جای دیگر فرهنگ را مایه سعادت و شقاوت جامعه می‌دانند و می‌فرمایند:

«فرهنگ مبدا همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت است. اگر فرهنگ ناصالح باشد این جوان‌هایی که تربیت می‌شوند با این تربیت‌های ناصالح این‌ها در آتیه فساد ایجاد می‌کنند. از نظر امام خمینی (ره) وابستگی فرهنگی منشا سایر وابستگی‌ها و عامل عقب‌ماندگی کشور و استقلال فرهنگی عامل تحقق استقلال در سایر ابعاد است» (صحیفه نور، ۱۳۶۱، جلد ۱۵).

در حوزه انسان و شناخت دقیق آن حاجیوند و جمالی (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی منشاء انسان شناختی حقوق فرهنگی بشر"، تعریفی انسان شناسانه از انسان ارائه و ثابت کرده‌اند که انسان موجودی است فرهنگی؛ او نه تنها به لحاظ ساختار جسمانی، فیزیولوژیکی و حتی بیولوژیکی، بلکه به لحاظ ذهنی و روانی نیز موجودی با فرهنگ است و با فرهنگ به حیات خود ادامه می‌دهد. بهرامی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی کرامت انسانی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای" به بررسی چیستی و جایگاه انسان در نگاه رهبر معظم انقلاب و آثار آن در جمهوری اسلامی پرداخته است.

زارع (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان "بررسی و مطالعه دیدگاه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای" به مطالعه و بررسی اصول و اهداف تربیت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای و سایر اندیشمندان به روش کیفی و کتابخانه‌ای پرداخته است. از نوآوری و برتری‌های این پژوهش نسبت به سایر پژوهش‌هایی که تا کنون در این زمینه بدان پرداخته شده است معرفی ویژگی‌های انسان فرهنگی و توصیف آن با محوریت فرمایشات آیت‌الله خامنه‌ای حول انسان‌سازی در انقلاب اسلامی با شاخص‌های منحصر به فرد بوده و در جای خود ایده‌ای جدید و ناب می‌باشد.

که به میوه بنشیند و کمال انسان نیز متناسب با ذات و شخصیت اوست. علی «ع» معتقد بود هیچ‌یک از موجودات جهان هستی بیهوده آفریده نشده، بلکه هر موجودی هدف و نتیجه‌ای دارد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰).

۲- بازگشت به خدا: قرار گرفتن در مسیر انالله و انالیه هدف نهایی از زندگی دنیا است و به تعبیری دیگر هدف نهایی یعنی نیل به قرب خدا و ثواب‌های فوق‌العاده و پر اهمیت الهی و پرهیز از عقاب‌های خوفناک است. تمام عمر دنیا از آغاز تا پایان و تمام نعمت‌ها و ثروت‌های مادی از ازل تا ابد در برابر عمر آخرت و مواهب و نعمت‌های آن جهان، لحظه‌ای زودگذر و نعمتی ناچیز و قطره‌ای در برابر دریا است. بنابراین تنها راه حفظ انسانیت تا زمانی که بشر به عالم دیگر منتقل شود یاد خدا در هر لحظه است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰).

۳- بروزخصلت‌های نیک: بروزخصلت‌های نیک و اثری‌ها و استعداد‌های نهانی انسان و به کار افتادن همه این‌ها در راه نیک و نیک‌سازی خود و جهان و انسان‌ها (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰) یعنی انسان موظف است این استعداد‌های بالقوه خود را در راه حق و حقیقت بالفعل نماید در غیر این صورت خود را از مسیر رسیدن به هدف آفرینش خارج کرده است.

۴- اقامه عدل: آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص عدل با اشاره به سخنی از امام سجاد (ع) می‌فرماید: «العدل احلی من الماء یصبیه الظمان»؛ عدالت شیرین‌تر از آب برای تشنه‌کامان است، همان‌گونه که حیات تشنه‌کامان در آب است، حیات جامعه انسانیت در عدالت است (مجلسی، ۱۳۷۱) در حدیث دیگری از امام امیرالمؤمنین (ع) آمده است: «العدل اساس به قوام العالم»؛ عدل شالوده‌ای است که قوام جهان بر آن بنا شده است (همان).

۵- اقامه زندگی سعادت‌مندانه برای انسان‌ها: اقامه زندگی سعادت‌مندانه برای انسان‌ها، نزدیک شدن انسان‌ها به خدا، یکی از وظایف حکومت دینی همین است که زمینه‌ی

زندگی سعادت‌مندانه با معیارهای الهی و اسلامی که در آن حفظ کرامت انسان از اهمیت والایی برخوردار است را ایجاد نماید از این‌روست که اسلام به دنبال تشکیل حکومت دینی است. چرا که در غیر این صورت هر حکومتی بر سرکار بیاید نمی‌تواند سعادت حقیقی انسان‌ها را محقق نماید. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۶/۱۱/۱۴).

۶- اقامه احکام الهی در جامعه: اقامه احکام الهی میسور نیست مگر با تشکیل حکومت چرا که بشر آمده که بر سنگ و چوب و درخت و روی زمین و زیر زمین حکومت کند، نیامده که محکوم سایر مخلوقات باشد. این حاکمیت بر روی زمین، که فلسفه وجودی و وظیفه‌ی اصلی بشر است. با تشکیل حکومت الهی است که انسان می‌تواند آن استعداد و توانایی بالقوه خود در مسخر کردن عالم را بالفعل نماید، در غیر این صورت فقط در حد استعداد باقی می‌ماند و بازهم یکی از اهداف آفرینش محقق نمی‌شود. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۱۱/۱۵).

حوزه دوم - تربیت از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای درباره تربیت انسان می‌فرماید: «دوره تربیت انسان یک دوره نامحدود است که شروع آن از آغاز حیات است و تقریباً تا رسیدن مرگ ادامه پیدا می‌کند. لذا هیچ دوره‌ای از زندگی انسان را نمی‌شود دوره ویژه تربیت به حساب آورد که بگوییم مثلاً انسان در این دوره تربیت می‌شود و قبل از این دوره یا بعد از آن تربیت نمی‌شود و البته این‌که آغاز کودکی و مخصوصاً دوران جنینی، چقدر انسان قابل تربیت هست را باید روان‌شناس تعیین کند». ایشان چند عامل را در تربیت انسان مهم و مؤثر می‌دانند؛ ماده‌ی مساعد و مناسب تربیت، شرایط تربیت، مربی (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰). اهداف و اصول تربیت از منظر ایشان به شرح ذیل می‌باشد.

جدول ۱- اهداف و اصول تربیت از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

اهداف و اصول تربیت از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

اصول تربیت		اهداف تربیت	
اصل تقدم تزکیه بر تعلیم تربیت	۱	اهداف اعتقادی	۱
اصل تقدم اصلاح مربی بر متربی	۲	اهداف اخلاقی	۲
اصل تأثیر اراده فردی در تعلیم تربیت	۳	اهداف علمی	۳
اصل امید در تعلیم تربیت	۴	اهداف فرهنگی و هنری	۴
اصل تدریجی و مستمر بودن تعلیم و تربیت	۵	اهداف اجتماعی	۵
اصل جهت‌دار بودن تعلیم و تربیت	۶	اهداف سیاسی	۶
اهداف اقتصادی	۷	اهداف اقتصادی	۷

y

و اخلاق جامعه سنن موجود جامعه و خصلت‌های ملی- آداب و رسوم حاکم بر زندگی، سنت‌های ملی، تاریخی و جغرافیایی، درک، برداشت، فهم، باورها، اعتقادات روحیات و خلیقات فردی و اجتماعی انسان‌ها در زندگی می‌شود. از نظر ایشان فرهنگ دارای خصلت‌های ذیل است.

حوزه سوم - فرهنگ از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای، فرهنگ را شامل خصلت‌های غیرذاتی انسان‌ها می‌داند که مربوط به تربیت آنان می‌شود. در نتیجه، فرهنگ به معنای عام آن دارای نقاط و شعب مختلف است که شامل علم و تحصیل و بقیه فنون یعنی ادبیات، هنر، عادات

جدول ۲- فرهنگ براساس بیانات آیت‌الله خامنه‌ای

<p>- فرهنگ اساس و هویت جامعه؛ ایشان با اشاره به مظاهر فرهنگی - مانند زبان و خط و با آنچه باطن و اصل تشکیل‌دهنده پیکره فرهنگ ملی است و مثل عقاید آداب اجتماعی، موارث ملی، خصلت‌های بومی و قومی، این‌ها را ارکان و مصالح تشکیل‌دهنده فرهنگ یک ملت می‌داند و می‌فرماید اساس هویت یک ملت، این‌هاست. از این فرهنگ، همه کارکردها و جهت‌گیری‌ها و تحولات ملت سرچشمه می‌گیرد بنابراین فرهنگ یک ملت، منشأ عمده تحولات آن ملت است. (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۳/۰۸/۱۰)</p>
<p>- فرهنگ بستر اصلی زندگی انسان؛ معظم له می‌فرمایند: ما فرهنگ را بستر اصلی زندگی انسان می‌دانیم؛ نه فقط بستر اصلی درس خواندن و علم آموختن. فرهنگ هر کشور بستر اصلی حرکت عمومی آن کشور است. حرکت سیاسی و علمی‌اش هم در بستر فرهنگی است. (بیانات در دیدار وزیر علوم و انسانی دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷)</p>
<p>- فرهنگ به مثابه هوا؛ فرهنگ مثل هواست که انسان وقتی که این هوا را استشاق کرد، با هوایی که استشاق کرده و با آن جانی که گرفته، می‌تواند دو قدم بردارد و جلو برود؛ بقیه‌ی کارها همه برخاسته‌ی از آن چیزی است که شما استشاق کرده‌اید. فرهنگ یک چنین حالتی دارد (دیدار اعضای هیئت دولت ۸۶/۶/۴)</p>
<p>- فرهنگ یک سیستم است؛ فرهنگ یک سیستم است و دارای انواع و اجزائی است و مهندسی فرهنگ به‌عنوان یک مهندسی سیستم باید انجام پذیرد. فرهنگ دارای انواعی است و در مهندسی فرهنگ همه این انواع فرهنگ باید مهندسی شوند؛ فرهنگ ملی، فرهنگ عمومی، فرهنگ تخصصی، فرهنگ سازمانی و... (آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۸۳/۱۰/۸)</p>

- فرهنگ نیاز به باغبان دارد؛ ایشان در این خصوص می‌فرمایند: در مقوله فرهنگ، رفتار حکومت باید دلسوزانه و مثل رفتار باغبان باشد. باغبان به هنگام، نهال می‌کارد به هنگام، آبیاری می‌کند به هنگام، هرس می‌کند به هنگام، سم‌پاشی می‌کند به هنگام هم میوه‌چینی، باید فضای فرهنگی کشور را باغبانی کرد. یعنی مسئولانه و با دقت این مقوله را باید دنبال کرد (آیت‌الله خامنه‌ای ۸۲/۱۰/۲۳)

- فرهنگ در چرخه‌ی عقاید، اخلاق و رفتار؛ معظم له بیان می‌دارند که: بخش عمده فرهنگ، همان عقاید و اخلاقیات یک فرد یا یک جامعه است. رفتارهای جامعه هم که جزء فرهنگ عمومی و فرهنگ یک ملت است، برخاسته از همان عقاید است. در واقع، عقاید یا اخلاقیات، رفتارهای انسان را شکل می‌دهند و به وجود می‌آورند. اما اساس و ریشه فرهنگ، عبارت است از عقیده، برداشت و تلقی هر انسانی از واقعیات و حقایق عالم و نیز خلقیات فردی و خلقیات اجتماعی و ملی (آیت‌الله خامنه‌ای ۷۹/۹/۱۹)

- فرهنگ به مثابه روح کالبد جامعه؛ عزیزان! فرهنگ، اساس کار ماست. در واقع، فرهنگ با همه شعب آن، یعنی علم و ادبیات و غیره، روح کالبد هر جامعه است. بدون شک، فرهنگ مثل روح است. بلاشک فرهنگ است که جامعه را به اصل کار یا بیکاری به کار تند یا کند و به جهت‌گیری خاص یا به ضد آن جهت‌گیری وادار می‌کند. بنابراین نقش فرهنگ نقش روح در کالبد اجتماع - کالبد بزرگ انسانی است. (بیانات در دیدار اعضای انجمن اهل قلم، ۱۳۸۱/۱۱/۰۷) فرهنگ، روح است. همه این‌هایی که گفتیم (سیاست، اقتصاد، محیط‌زیست و...) جسم زندگی است. (بیانات در بوستان ولایت به مناسبت دادن درختکاری: ۸۹/۱۲/۱۷)

- فرهنگ ابزاری در خدمت و یا علیه انسان؛ آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرمایند: فرهنگ می‌تواند در خدمت انسان قرار گیرد که نمونه بارز آن فرهنگ انسان‌ساز اسلام است. از طرفی، یک فرهنگ می‌تواند دارای کارکرد منفی در ارتباط با انسان باشد یعنی وی را از فضائل انسانی تهی نماید و منجر به بیگانه شدن انسان‌ها با هم و ایجاد مشکلات فراوان در زندگی می‌شود (سخنرانی در دیدار با اقشار مختلف مردم و جمعی از پزشکان، پرستاران و کارکنان مراکز آموزش عالی و درمانی کشور ۱۳۳۷/۰۹/۱۵)

- فرهنگ، مقوله‌ای زمان‌بر، اثرگذار و اثرپذیر؛ فرهنگ، مقوله‌ای زمان‌بر است. به عبارتی انجام هرگونه تغییر، تخریب، تحول، ورود، گسترش، تعمیق، تولید و ... در خصوص فرهنگ، نیازمند گذر زمان است. فرهنگ، اثرگذار و اثرپذیر است؛ هر چند که یک فرهنگ با دارا بودن اقتدار فرهنگی، اثر گذار می‌باشد و اثر نمی‌پذیرد. (بیانات در دیدار جمعی از شعرا ۱۳۸۸/۰۷/۱۴)

- فرهنگ، قابلیت ایجاد، خلق و مدیریت؛ فرهنگ، قابلیت ایجاد، خلق و تولید دارد که می‌توان آن را تحت عنوان فرهنگ‌سازی یاد نمود. هم‌چنین در این خصوص، معظم له می‌فرمایند: فرهنگ هم مثل علم است؛ فرهنگ گیاه خودرو نیست. همه آنچه شما از نشانه‌ها و مظاهر فرهنگی در جامعه خودتان و در هر نقطه‌ای از دنیا می‌بینید، بدون تردید این بذر را دستی افشاندن است. البته انسان بعضی از دست‌ها را می‌بیند، اما بعضی از دست‌ها را نمی‌بیند، از داخل خانه، تا درون مدرسه، تا فضای خیابان، تا رادیو و تلویزیون، تا ماهواره، تا تبلیغات جهانی، تا اینترنت، و از این قبیل چیزها. فرهنگ، هدایت و پرورش دادن می‌خواهد... (بیانات در دیدار وزیر علوم و روسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷) فرهنگ، قابل مدیریت کردن است که تحت عنوان مدیریت فرهنگی از آن یاد می‌شود. مدیریت فرهنگی، روال از پیش تعیین شده و شکل سستی ندارد (بیانات در دیدار وزیر و مسئولان وزارت ارشاد و اعضای شوراهای فرهنگ عمومی کشور، ۱۳۷۴/۰۴/۱۹)

- فرهنگ به عنوان جهت دهنده به تصمیمات کلان کشور؛ ایشان در این خصوص می‌فرمایند: فرهنگ به‌عنوان جهت دهنده به تصمیمات کلان کشور است که مثل روحی است که در کالبد همه فعالیت‌های گوناگون کلان کشور حضور و جریان دارد. فرهنگی که باید در تولید، خدمات، ساختمان‌سازی، بیمه، کشاورزان، صنعت، سیاست خارجی و تصمیمات امنیتی رعایت شود و حدود را معین و جهت را مشخص کند. (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۱)

- فرهنگ به عنوان شکل‌دهنده به ذهن و رفتار عمومی جامعه؛ حرکت جامعه براساس فرهنگ آن جامعه است. اندیشیدن و تصمیم‌گیری جامعه براساس فرهنگی است که بر ذهن آن‌ها حاکم است. دولت و دستگاه حکومت نمی‌تواند از این واقعیت به این اهمیت، خود را کنار نگه دارد. وقتی مردم در خانواده و ازدواج و کسب و لباس پوشیدن و حرف زدن و تعامل اجتماعی‌شان در واقع دارند با یک فرهنگ حرکت می‌کنند. بنده پیش از انقلاب در سخنرانی‌هایم مثال می‌زدم و می‌گفتم فرهنگ مثل توری است که ماهی‌ها بدون این‌که خودشان بدانند در داخل این تور دارند حرکت می‌کنند و به سمتی هدایت می‌شوند. (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۱)

- فرهنگ به عنوان سیاست‌های کلان آموزشی و علمی؛ معظم‌له میفرمایند: این دستگاه‌های موظف دولت است که می‌توان آن را فرهنگی آموزشی، تحصیلی، کلاسی و مدرسی یاد نمود. فرهنگ در این مقوله، به معنای تولید و تربیت نیروی انسانی کارآمد برای اداره انقلاب و کشور است که از دبستان‌ها و حتی تا حدودی ماقبل دبستان‌ها شروع می‌شود و به دانشگاه‌ها و مراکز تحقیق و مراکز عالی می‌رسد. البته دانشگاه‌ها مهم‌تر از مدارس اند (بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۸/۰۹/۲۱) و مسائل دانشگاه‌ها حادث‌تر از مسائل فرهنگ عمومی است. (بیانات در دیدار با وزیر و مسئولان وزارت فرهنگ و آموزش عالی و رؤسای دانشگاه‌های سراسر کشور ۱۳۶۹/۰۵/۲۳) شاید در توجیه اهمیت دانشگاه در مقایسه با سایر مقولات فرهنگ بتوان گفت که نیروی انسانی جامعه برای حضور در سایر عرصه‌های فرهنگ یعنی عرصه تصمیم‌های کلان کشور و سیاست‌های کلان آموزشی و علمی، در دانشگاه‌ها تربیت می‌شوند و از این طریق، روی جهت‌گیری‌های فرهنگ عمومی و یا ذهنیت جامعه نیز اثرگذار خواهند بود.

مدل مفهومی پروژه

شکل ۱- مدل مفهومی پروژه

مطالعه شد و نظرات و اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه فرهنگ تا پایان سال ۱۳۹۷ استخراج و فیش‌برداری گردید. جامعه هدف پژوهش کلیه منابع و مراجع موجود و مرتبط با دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه فرهنگ می‌باشد. در این مطالعه نیازی به نمونه‌گیری نبود و کلیه منابع و مراجع مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

آیت‌الله خامنه‌ای با توجه به مبانی انسان‌شناسی هدف از

روش شناسی پژوهش

با توجه به نوع هدف پژوهش، روش انجام تحقیق کتابخانه‌ای بود. اطلاعات و داده‌ها از طریق مطالعه کتب، اسناد و مقالات موجود در کتابخانه و اینترنت جمع‌آوری شد. از سوی دیگر چون تجزیه و تحلیل اطلاعات در اشکال مختلف غیرکمی و یا غیرمقداری هستند، مداخله‌ای از طرف محقق اعمال نشده است.

روش تحقیق به شیوه توصیفی - کیفی و از نوع تحلیل اسنادی است. جهت جمع‌آوری داده‌ها، منابع گوناگون به دقت

خدای متعال و متکی به قدرت الهی و دارای توکل کامل، انسان‌های صبور، انسان‌های بردبار و حلیم، انسان‌های خوش‌بین و انسان‌های امیدوار، انسان‌های گره‌گشا، انسان‌هایی دارای فصاحت و بلاغت، انسان‌هایی روشن‌فکر، هنرمند و آزاداندیش تربیت کند که یقیناً می‌شود این چنین انسانی را انسان فرهنگی یعنی انسانی پرورش یافته در مکتب انسان‌ساز اسلام و قرآن و در تراز انقلاب اسلامی نامید که دارای توانمندی‌های شاخصی در حوزه‌های مختلف بوده مهم‌ترین وظیفه آن هم تبلیغ و تبیین در جهت دستیابی استقلال فرهنگی و بازیابی حقیقی هویت اسلامی- ایرانی نامید.

حال با توجه به مراتب فوق می‌توان با نگاهی روشن در خصوص چپستی و چگونگی انسان فرهنگی دست یافت و آن را طبق بیانات آیت‌الله خامنه‌ای این‌گونه تعریف کرد: "انسان فرهنگی همان انسان با ایمان، متخلق به اخلاق الهی، متدین، متمدن و هوشمند که بهره‌ای قابل قبول از علم و هنر و دین و ادبیات و... در تراز انقلاب اسلامی برده است." با توجه به هدف اصلی تربیت در نظام و مکتب تربیتی اسلام و انقلاب اسلامی، شاخص‌ها و ویژگی‌های ذیل را برای انسان فرهنگی مهم برشمرده‌اند و طی سخنرانی‌های متعدد تا پایان سال ۱۳۹۷ مطرح شده است که محقق بصورت ۸۳ ویژگی در هفت شاخص اعتقادی، اخلاقی، علمی، فرهنگی و هنری، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی آن را جمع‌بندی نموده است. این شاخص‌ها و ویژگی‌ها براساس همان سه حوزه اصلی مطالعه بخصوص حوزه تربیتی استخراج شده است.

آفرینش انسان را همان هدف آفرینش بشریت یعنی رسیدن به کمال بشری و بهره بردن از بیشترین فضایی که یک انسان می‌تواند به آن فضایل آراسته بشود و به رستگاری و سعادت واقعی برسد می‌داند و هم‌چنین اسلام را طرفدار انسانی بیان می‌کند که برخوردار، قدرتمند، شاکر و بنده‌ی خدا است و کسی که جبهه‌ی عبودیت بر خاک بساید. در اصل اسلام می‌خواهد با الگوی انسان‌سازی خود، انسان متعالی بسازد که با خصلت‌های نیک خویش اقامه عدل نموده، احکام الهی را جاری و با زندگی سعادت‌مندانانه و تکامل خویش به سمت معبود و جایگاه ابدی بشتابد. بی‌شک برای تحقق چنین هدفی نیاز به یک الگو و یا نظام تربیتی شاخص وجود دارد نظامی پویا که انسان‌ها را به کمال رسانده و مناسبات افراد و اجتماع را استحکام بخشیده و سعادت فردی و اجتماعی را تأمین و برای انسان و جهان رابطه منطقی قائل باشد و دارای فرهنگی مستقل بوده که از فرهنگ‌های دیگر بی‌نیاز است. همه این‌ها در نظام و مکتب تربیتی اسلام نهفته است ایشان مقصود از نظام تربیتی را قاعده‌ای عام برای تربیت صحیح انسان، که از معرفت به حقیقت و ابعاد وجودی انسان در یک دوره نامحدود و به تدریج و مستمر ناشی می‌شود، می‌دانند که ماحصل این نظام دستیابی به نمایه‌های فرهنگی است که اسلام برای ما معین کرده است.

بی‌شک فرهنگ انسان‌ساز اسلام است که می‌تواند انسان‌هایی شریف، دانا، با استعدادهای جوشان، دارای ابتکار، دارای اخلاق نیک انسانی، دارای شجاعت، قوت خطرپذیری، ورود در میدان‌های جدید، بدون هیچ‌گونه عقده‌ی خود کم‌بینی یا خود برتربینی، انسان‌های دلداده‌ی به

جدول ۳ - مراحل ظهور انسان فرهنگی در یک نگاه

مبانی	اهداف	اصول	روش	شاخص / ویژگی	نتیجه	
مراحل رشد و تعالی انسان در منظرم اسلام خامنه‌ای	مرحله شناخت	پی بردن به حکمت آفرینش حقیقت وجودی انسان	بازگشت به خدا تعالی و تکامل بی پایان انسان اقامه عدل اقامه زندگی سعادت‌مندانه برای انسان‌ها اقامه احکام الهی در جامعه اتکال به خداوند در همه امور	راه رستگاری و سعادت واقعی تشخیص توره راهها و راه های انحرافی جهت گیری مداوم به سوی هدف باید راه وسط دین و قانون را با دقت مراعات کرد ترک کارهای بیهوده یا مضر پرهیز از افراط و تفریط	معتقد، موحد، عدالتخواه، خامخ و خانع، آرمانگر قاطع، مصلح،	ظهور انسان فرهنگی
	مرحله تربیت	- دستیابی به انسان کامل - تزیین اخلاقیات در وجود انسانی - پرورش درحیطه های اعتقادی / اخلاقی / علمی / اجتماعی / سیاسی / اقتصادی / فرهنگی و هنری	تیمز تعلیم و تربیت / پای بندی به اصول اعتقادی، مبانی دینی و احکام اسلامی / الگوپذیری از ائمه معصومین (ع) / برنامه ریزی دقیق / برقراری وحدت و امنیت / درک پدیده های علمی و محیطی / هدایتگری و بازیگری / ترجیح مصالح اجتماع بر فرد / مسئولیت پذیری / حلمی مستضعفین / پیشرفت همه جانبه / ترویج مشارکت های اقتصادی و مستحکوشی / تقدم تزکیه بر تعلیم و تربیت / تأثیر اراده فردی در تعلیم و تربیت / امید در تعلیم و تربیت / تدریجی و مستمر بودن تعلیم و تربیت / جهت دار بودن تعلیم و تربیت /	در نظر گرفتن دوره تربیت از تولد تا مرگ / آشنایی یا سیر تکاملی ادیان / بهره گیری از بزرگان دین / تبیین و تفهیم در پذیرش اصل ولایت فقیه / انجام فرائض دینی به صورت مستمر / تسلط بر رفتار و احساسات / تسلط بر حوزه علوم طبیعی و انسانی / فن آوری مناسب / مباحثه و هم آلودگی / محترم شمردن خانواده و اطرافیان / تسلط بر جغرافیای سیاسی فرهنگی، اقتصادی / پرورش روحیه سلحشوری / دشمن شناسی /	شجاع، حلیم، وفادار، مخلص، بصیر، هوشیار، ولایت مدار، محسوب، خدمتگزار، آینده نگر، عالم و عامل، پرستگر، سمور، پژوهشگر، فداکار، ثابت قدم، معتقد، منتظر، استکبارستیز، مقتصد	
	مرحله فرهنگ	- دستیابی به نگرشی انسان ساز در تمامی وجوه / - دستیابی به فرهنگ متعالی انسان ساز اسلام	اساس و هویت جامعه / مهندسی فرهنگی / بستر زندگی انسان / نگاه سیستمی به فرهنگ / باغبانی فرهنگ / فرهنگ روح و تکالیف جامعه / اثر گزار و اثر پذیری فرهنگ / فرهنگ قابل ایجاد، خلق و مدیریت / فرهنگ به عنوان شکل دهنده به ذهن و رفتار جامعه / توجه به بعد های درونی و بیرونی فرهنگ / صدور فرهنگ / توجه به هنر اسلامی / برنامه ریزی فرهنگی دقیق و مستمر	آشنایی با مفاخر فرهنگ و هنر و ادبیات / مطالعه تاریخ / تسلط بر زبان فارسی و آشنایی با زبان دوم / میراث داری فرهنگی / دلجوئی نسبت به مسائل فرهنگی / مقابله با تهاجم فرهنگی / غلبه فرهنگی داشتن در همه امور / مدیریت فرهنگی / هدایت نامحسوس جامعه / زنده نگه داشتن آداب و رسوم / توجه به جشنواره های فرهنگی هنری در سطح بین الملل / ترویج زبان فارسی / توجه به گویش ها و لهجه های محلی	اهل مطالعه، هنرمند، آزادی خواه، ذهن زیبا، ادیب و اهل قلم، اثر گزار، حائلی اثر.	

الف - شاخص اعتقادی: شامل ۱۶ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل شده است:

- ۱- پایبندی به اصول اعتقادی و مبانی دینی و احکام اسلامی؛ اعتقاد به توحید به عنوان پایه اصلی در دین اسلام می‌باشد و توحید یعنی رهایی انسان از عبودیت و اطاعت و تسلیم در برابر هر چیز و هر کس به جز خدا و تکیه بر اقتدارات بی‌نهایتی که خداوند در نهاد انسان قرار داده است (بانکی پورفرد و قماشچی، ۱۳۸۰).
- ۲- آشنایی با سیر تکاملی ادیان و دفاع مستدل از اصول اعتقادی خود؛ ادیان همگی فلاح و رستگاری و نجات انسان را هدف خود دانسته‌اند و هر یک به تناسب زمان و مکان و ظرفیت مخاطبان، برنامه‌ای را از سوی خداوند به میان مردم آورده‌اند. آنان عموماً برای ابلاغ و تحقق بخشیدن به پیام خود، متحمل مجاهدتی دشوار و طولانی گشته و نمونه‌های ممتازی از فداکاری در راه عقیده را به ارمغان آورده‌اند (بانکی پورفرد و قماشچی، ۱۳۸۰).
- ۳- اتکال و اعتماد به خداوند؛ انسان با توکل از فعالیت و تدبیر باز نمی‌ایستد، بلکه به خدا اعتماد می‌کند و عامل پیروزی را فقط خدا می‌داند.
- ۴- آشنایی با زندگی انبیاء و ائمه معصومین و الگوبرداری از آنان در زندگی؛ تمام تلاش انبیاء الهی و ائمه معصومین علیهم‌السلام این بود که انسان را در مسیر درست که همان راه مستقیم و الهی است قرار دهند، و اگر با این دید به قرآن بنگریم آنگاه ارزش تعلیم و تعلم قرآن در جامعه برای ما مشخص خواهد شد.
- ۵- آشنایی و اهتمام به مساله تولی و تبری؛ وقتی محبتی بنیادین شد، مثل خصال انسانی ارث می‌رسد و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود (بانکی پورفرد و قماشچی، ۱۳۸۰).
- ۶- پذیرش و دفاع از اصل ولایت فقیه؛ اصل ولایت فقیه و پیوستن همه‌ی راه‌های اصلی نظام به مرکز ولایت، نقطه‌ی درخشان نظام اسلامی و تحقق آن یادگار ارزنده و فراموش‌نشدنی حضرت امام خمینی (ره) می‌دانند

۱۰- استفاده از رساله عملیه؛ طبق نظر ایشان باید کاری کنیم که وقتی کسی رساله عملیه را باز کرد، بداند چرا مالیات می‌گیرند و چگونه باید بگیرند و اگر نگیرند، چه می‌شود و بقیه‌ی چیزهای دیگر. منظور این است که این‌ها باید از اسلام استنباط بشود (بانکی‌پورفرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۱۱- برنامه‌ریزی برای زندگی دنیوی و اخروی خود؛ ادیان الهی، دنیا را پرورشگاه آدمی و محل امتحان او می‌دانند و منحصراً راه تعالی معنوی بشر را در بنای دنیایی سالم و به دور از عوارض طغیان‌ها و خودخواهی‌ها و تنگ‌نظری‌های قدرت‌طلبان و ضعف و جهالت و انفعال کوتاه‌نظران، دانسته‌اند و برای ایجاد چنین دنیایی مجاهدت کرده‌اند و این‌گونه مجاهدت‌ها مطمئناً با برنامه‌ریزی صحیح و به صورت پیوسته و مستمر صورت پذیرفته است.

۱۲- انجام آگاهانه تکلیف در برابر خداوند؛ اگر انسان شرع را امام خود قرار بدهد یعنی طبق آنچه تکلیف اسلامی و شرعی است، قدم به قدم حرکت بکند یقیناً به پیروزی خواهد رسید.

۱۳- امر به معروف و ناهی از منکر؛ ضامن بر پاداشتن همه فرایض اسلامی است، در جامعه ضروری دانسته‌اند و هر فردی از آحاد مردم باید خود را در گسترش نیکی و برجیده شدن زشتی، مسئول احساس کند.

۱۴- روحیه جهادگری و شهادت‌طلبی؛ هرچند در همه‌ی کشورها اگر کسی در راه اهداف ملی کشته شود، به او شهید می‌گویند، ولی شهادت، یکی از مفاهیمی است که فقط در ادیان معنا می‌دهد.

۱۵- رغبت به انجام مستحبات و پرهیز از مکروهات؛ اهل علم بایستی علاوه بر واجبات، به مستحبات هم پردازند، که مکمل واجبات است. توجه، ذکر، نافله، دعا، بزرگ داشتن ایام برجسته... این‌ها چیزهایی است که اهل علم نمی‌توانند نداشته باشند.

۱۶- حضور در مسجد و شرکت در محافل و مراسم مذهبی و اجتماعی را وظیفه دینی می‌داند؛ ائمه علیهم‌السلام در هر مناسبتی از انواع مراسم استفاده کرده‌اند و ما هم برکات

و می‌فرمایند «مردم ما در طول یازده سال اخیر، وفاداری و اخلاص کامل خود را نسبت به این اصل، در همه‌ی میدان‌ها نشان داده‌اند و امام عظیم‌الشأن ما، خود بزرگ‌ترین مدافع و سرسخت‌ترین پشتیبان این اصل و پذیرای جدی همه آثار و لوازم آن بود. این اصل همان ذخیره‌ی پایان‌ناپذیری است که باید مشکلات نظام جمهوری اسلامی را در حساس‌ترین لحظات و خطرناک‌ترین گردنه‌های مسیر پرخطر جمهوری اسلامی حل کند و گره‌های ناگشودنی را بگشاید.

۷- آشنایی با زندگی اولیاء دین، بزرگان و شخصیت‌های اسلامی و بهره‌وری از تجارب آن‌ها در زندگی؛ ایشان علمای امت را، وارثان انبیای الهی علیهم‌السلام می‌دانند و امام بزرگوار را وارث سلسله‌ی انبیاء علیهم‌السلام در علوم و اهداف می‌دانستند. ایشان در مورد شخصیت حضرت امام (ره) می‌فرمایند، امام (ره) این شخصیت برجسته و ممتاز در دو بعد مشاهده می‌شود: در دوران حکومت، با چهره‌ی رهبر و زمامدار است، و چهره‌ی یک زاهد و عارف. ترکیب این دو باهم از آن کارهایی است که جز در پیامبران نمی‌تواند یافت (بانکی‌پورفرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۸- اهتمام به نماز اول وقت و ستون دین دانستن آن؛ نماز با حضور و با توجه نمازی که از یاد و ذکر سرشار است، نمازی که آدمی در آن با خدای خود سخن می‌گوید و به او دل می‌سپارد، نمازی که والاترین معارف اسلام را پیوسته به آنان می‌آموزد، چنین نمازی انسان را از پوچی و بی‌هدفی و ضعف می‌رهاند و افق زندگی را در چشمش روشن می‌سازد و به او همت و اراده و هدف می‌بخشد و دل را از میل به کجروی و گناه و پستی نجات می‌دهد.

۹- تلاوت و تدبر در قرآن؛ اولین مرحله در اشاعه آیات الهی و آموزش قرآن را خواندن و ارتباط با آن می‌دانستند، ولی خواندن ظاهر آیات بدون درک معانی کلام خداوند آن‌چنان کارساز نیست و آشنایی مرئیان با معانی و روح قرآن را باعث رشد انسان می‌دانند و فرموده‌اند اگر تمام انسان‌ها به قرآن عمل بکنند، دیگر جایی برای ظلم، تبعیض و جنگ نخواهد ماند.

نمودند که ارزش‌گذاری و بازیافت شخصیت مستقل و مکلف و مسئول شما باید هم‌آغوشی با احترام و ارزش‌گذاری به پدران و مادران و معلمان و مربیان و استادان باشد (همان: ۱۳۷).

۲۲- برنامه‌ریزی برای انجام کارهای خود؛ چقدر تناقض‌ها، با برنامه‌ریزی این‌ها برطرف می‌شود. این یک مسئله بسیار مهم و یک نیاز بسیار اساسی است (همان: ۱۳۷).

۲۳- انجام کار خیر را در راه خدا عبادت می‌شمارد؛ بزرگ‌ترین افتخار برای مسئولان این می‌دانند که خدمتگزار مردم باشند و می‌فرمایند؛ وقتی که انسان در راه خدا حرکت می‌کند و برای او کار می‌کند، هنگامی که سختی‌ها را مشاهده کرد. می‌فهمد که وظیفه قوی‌تر است. زمانی که خطر را دید می‌فهمد که دفاع واجب‌تر است. پس شاداب‌تر و پرنگیزه‌تر می‌شود (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۲۴- خودداری از افکار و اعمال ناپسند؛ ایشان معتقدند از پرآفت‌ترین خصلت‌های نکوهیده که سلامت جان و راحتی زندگی را با خطر و مانع مواجه می‌سازد، تکبر است. خودبرتربینی و سرکشی برخاسته از آن، چه بسیار حقیقت‌ها را ناشناخته و چه راه‌های فضیلت را ناپیموده می‌گذارد و چه کینه‌ها و خصومت‌های نا به‌حق و چه زشت‌ها و ناهنجاری‌ها که پدید می‌آورد (همان: ۱۳۸).

۲۵- استفاده از لباس‌های متناسب اسلامی و ایرانی؛ به نظر ایشان بحث‌هایی که در باب پوشش زن می‌شود، بحث‌های خوبی است متنها باید توجه کرد که هیچ بحثی در این زمینه از هجوم تبلیغاتی غرب متأثر نباشد. اگر متأثر از آن شد، خراب خواهد شد. مثلاً بیاییم با خود فکر کنیم حجاب داشته باشیم. اما چادر نباشد. این فکر غلطی است. نه این‌که من بخواهم بگویم چادر، نوع منحصر است. نه من می‌گویم چادر بهترین نوع حجاب است، یک نشانه‌ی ملی ماست و هیچ اشکالی هم ندارد. هیچ منافاتی با هیچ نوع تحرکی هم در زن ندارد. اگر واقعاً بنای تحرک و کار اجتماعی و کار سیاسی و کار فکری باشد، لباس رسمی زن می‌تواند چادر باشد و همان‌طور که عرض کردم چادر بهترین نوع حجاب

آن را تابه‌حال مشاهده کرده‌ایم. شعائر الله یعنی، آن جریان‌هایی که می‌تواند احساسات پاک، صمیمانه و صادقانه ملت‌ها را مورد بهترین استفاده‌ها در جهت منافع آن‌ها قرار دهد. لذا مراسم حج معادل تمام سیاست خارجی ما اهمیت دارد چون یک صحنه عظیم انباشتگی احساسات پاک و صادقانه ملت‌ها است (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

ب- شاخص اخلاقی: شامل ۱۸ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل شده است:

۱۷- دوری از عوامل گناه و لغزش؛ تقوا در اسلام یعنی مراقبت دائمی انسان از حرکت خود و از مسیر و انگیزه‌های خود. نوعی هوشیاری، خود پای، پرهیز و بر حذر بودن است (همان: ۱۳۳).

۱۸- تشخیص ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها و پاسداری از ارزش‌ها؛ روح فضیلت، پرهیزکاری، وارستگی، بردباری، اجتناب از شهرت ممنوع، و دوری از حرص، آز، دنیاطلبی، حق کشی، نامردی، مال‌اندوزی، و روی آوردن به خلوص، پاکی، و پارسایی در جامعه رواج یابد و به صورت ارزش‌های اصلی به حساب آید (همان: ۱۳۶).

۱۹- استفاده درست از توانایی‌های خود؛ هرکسی یک برجستگی در وجودش باشد اعم از برجستگی جسمی، روحی، فکری، نظامی و ... این برجستگی را باید در خدمت یک هدف والایی قرار دهد. در این صورت انسان هم خودش جاودانه می‌ماند و هم با جاودانگی آن هدف به برجستگی خود ارزش می‌دهد (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۲۰- رعایت حیا و عفت در رفتار و گفتار خود؛ ایشان حفظ حجاب را برای مرد و زن ضروری دانستند و فرمودند ما زن را به عفت و عصمت و حجاب و عدم اختلاط بی‌حد و مرز سفارش می‌کنیم. به کرامت انسانی و آرایش نکردن در مقابل مردان بیگانه برای این‌که فقط لذت ببرند، دعوت می‌کنیم (همان: ۱۳۶).

۲۱- اطاعت از والدین و تشویق دیگران به آن؛ نکته‌ای را خطاب به این نسل پویا و تلاشگر و بالنده و کنکاشگر از دختر و پسر و از دانش‌آموز و دانشجو و جز آن‌ها یادآوری

- است (آیت‌الله خامنه‌ای، سال ۱۳۷۰).
- ۲۶- با دوراندیشی آینده بهتر بسازد؛ کوتاه‌بینی واقعاً بلای بزرگی است. اگر انسان حال را ببیند، ولی آینده را نبیند، موارد نقدی را مشاهده کند، ولی کارهای بلندمدت را نبیند. آفت بزرگی برای عقل و سعادت انسان خواهد بود (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).
- ۲۷- اهتمام به ترویج و حمایت از موازین دینی و اجتماعی در آراستگی ظاهری؛ تجمل و ظواهر زرق و برقی را کنار بگذارند و قناعت کنند. ما نباید به بچه‌هایمان رفاه‌طلبی را تعلیم دهیم (همان: ۱۴۱).
- ۲۸- شناخت افراد براساس توانایی‌هایشان و ضدا ارزش بودن عیب‌جوئی؛ آن برخورد، یک برخورد غیرانسانی جلف و غلطی بود که انسان چیزی را که خودش قبول ندارد، آن را به لجن بکشاند و یا به استهزاء بگیرد (همان: ۱۴۱).
- ۲۹- انتقادپذیری و نقد توأم با حسن نیت را باهمیت و زمینه پیشرفت می‌داند؛ نقد منصفانه و پاسخ‌گویی منصفانه به نقد، به تقویت دستگاه و نظام کمک می‌کند، لیکن این نباید با مناقشات و گفتگوها و بگومگوهای لفظی اشتباه شود (سایت اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳). ایشان معتقدند در محیط دانشگاه، محیط دانشجویی، نقد منصفانه و متقابلاً نقدپذیری متواضعانه هر دو لازم است. البته نقد را با عیب‌جویی و با عصبانیت و بهانه‌گیری نباید اشتباه گرفت؛ اما نقادی باید کرد. در عین حال نقدپذیر هم باید بود (همان، ۱۳۸۹).
- ۳۰- کمک به دیگران را بر کمک خواستن از آن‌ها ترجیح می‌دهد؛ هر کاری که شما برای مردم انجام دهید، در هر پست و سمتی که باشید، یک حسنه است و علاوه بر این که به نفع مردم است چنانچه کار ماندگار و اصیل و ریشه‌داری هم باشد یک صدقه جاریه است و در دستگاه عظیم الهی - که ارتباطات میان کارها و بازدهی آن‌ها بسی پیچیده و مبسوط و مشروح است و عقل قاصر ما قادر نیست که این روابط کار و بازده را بفهمد و تحلیل بکند این کارهای شما خواهد ماند و آثار نیک خود را خواهد بخشید و ثمرات آن را خواهید دید. هم در دنیا و هم در عالم آخرت. همان
- روزی که هر انسانی محتاج حسنه و صدقه‌ای است که از پیش فرستاده باشد (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).
- ۳۱- تلاش برای پیشرفت کشور و راحتی هموطنانش و آسایش و امنیت مردم را نتیجه وحدت و یکپارچگی میدانند؛ وحدت در میان همه اقشار جامعه را لازم و ضروری می‌دانند اما وحدت در میان مسئولین ضرورت دو چندان دارد، ایشان مسئولان کشور در قوای سه‌گانه و همه فعالان سیاسی و فرهنگی را توصیه نمودند که حفظ منافع ملی در وحدت و پرهیز از تفرقه و اختلاف است. سلیقه‌ها و گرایش‌های متفاوت نباید در صحنه افکار عمومی به نزاع و مجادله و کشمکش تبدیل شود و دشمن کمین گرفته را امیدوار کند همه باهم به نیازها و خواسته‌های به‌حق مردم در امور اقتصادی و فرهنگی بیندیشند و برای تأمین آن دست‌به‌دست یکدیگر بدهند (سایت آیت‌الله خامنه‌ای ۸۰/۱۱/۲۳).
- ۳۲- ارزشیابی و انتخاب رفتار و اعمال خود بر پایه عقل و فکر؛ در محیط اسلامی آن وقتی می‌شود حقایق را به اعماق دل‌ها نفوذ داد که زبان لین، رفتار اندیشمندانه و عاقلانه در میان باشد و حلم وجود داشته باشد (همان: ۱۴۴).
- ۳۳- تعادل در رفتار و تسلط بر احساسات؛ اعتدال را رعایت کنید. یعنی در هیچ جهت دچار افراط نشوید، افراط مذموم است و مستحسن نیست (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).
- ۳۴- رعایت قوانین و مقررات و ترویج آن؛ ایشان فرمودند شما بسیجی‌ها باید به گونه‌ای رفتار کنید که احترام و محبت مردم جلب شود. شما باید نمونه‌ی اخلاق و تواضع و مهربانی و رعایت مقررات باشید. این فکر غلط باید از ذهن‌های دیگران بیرون رود که بسیجی کسی است که مقررات را رعایت نمی‌کند برعکس آن کسی که بسیجی‌تر است که مقررات را بیشتر رعایت می‌کند. به خاطر آن که این فرد بیشتر از همه برای نظام دل می‌سوزاند و مقررات، لوازم قطعی اداره‌ی درست نظام است (همان: ۱۶ و ۱۶۳).
- پ- شاخص علمی: شامل ۱۱ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل شده است:
- ۳۵- درک پدیده‌های ساده علمی، تجربی و محیطی و

نهج البلاغه، دعا، دعای کمیل، دعای ندبه و دعای ابو حمزه ثمالی و صحیفه‌ی سجاده‌ی یاد بگیرند. همه‌ی مردم باید عربی را با این قصد یاد بگیرند، دعای کمیل را می‌خواند، نمی‌داند قو علی خدمتک جوارحی و اشدد علی العزیمه جوارحی و هب لی الجد فی خشیتک، یعنی چه! درحالی‌که اگر بداند این کلمات یعنی چه، اقلأً به‌قدر همان درسی که شما می‌خواهید در مدرسه‌ی دین یاد بدهید همین چند جمله به خواننده‌اش یاد می‌دهد (همان: ۱۵۰ و ۱۴۹).

۴۰- آشنایی با حداقل یک‌زبان خارجه در حد توانایی ارتباط با دیگران؛ امروز در دنیا، فراگیری زبان خارجه لازم و ضروری است، زیرا اگر کسی می‌خواهد به تمام علوم دسترسی پیدا کند لازم است حداقل چند زبان را فراگیرد. ایشان در تأکید بر فراگیری زبان، نام مرحوم شهید بهشتی را به‌عنوان یک مثال آورد و از خصوصیات این شهید عزیز این بود که دو زبان خارجی را خوب می‌دانست. ایشان می‌فرمایند «هنگامی‌که با این ابزار - یعنی ابزار زبان خارجی - مجهز بشوید. این هم یک بعد دیگر است. همان اثر گذاشتن روی افکار دیگران - بالاخره مترجم نخواهد توانست حرف دل انسان را آن‌چنان‌که انسان می‌خواهد بیان کند.» ایشان معتقدند. امروز در جامعه ما به آن‌کسانی که بتوانند با زبان‌های زنده‌ی دنیا صحبت کنند و معارف الهی و پیشرفت‌های فکری و فرهنگ اسلامی را برسانند خیلی کم هستند این خلأ باید به گونه‌ای پر شود (همان: ۱۰۱ و ۲۱۵).

۴۱- دانستن ارزش اطلاعات همه‌جانبه و مهیج و مهارت استفاده از ابزارهای جدید ارتباطی؛ در دنیا به‌طور مداوم حرف‌هایی دارد به وجود می‌آید - در باب اخلاق، حقوق، فلسفه‌ی دین، مسائل کلامی، دائم حرف‌های جدیدی مطرح می‌شود. نه به این معنا که همه‌ی این حرف‌ها درست است یا مهم است بلکه به این معنا که این حرف‌ها حجم عظیمی را از فضای ذهنی مردم دنیا به خود اختصاص می‌دهد. با توجه به ارتباطات سریعی که امروز در دنیا هست که هر حرفی، هر فکری، هر منطقی، هر شبه‌ای، هر راه‌حلی که در یک گوشه‌ی دنیا مطرح بشود. گاهی در ظرف یک روز، یک ماه به آن‌طرف

ارتباط آن‌ها باهم؛ مسئولیت امروز جوانان، خودسازی از لحاظ علمی و فکری، نیروی جسمانی، اصلاح اخلاقی، معرفت دینی و عمل دینی، کسب تجربه برای ساخت کشور می‌باشد (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۳۶- اطلاعات کافی درحوزه‌های علوم طبیعی، اجتماعی و انسانی و کاربرد آن در زندگی؛ آموزش و پرورش باید همه‌ی وجودش صرف درس و علم و تحقیق باشد، یعنی مسئله‌ی برگرداندن نسل کنونی و نسل‌های آینده به گرایش به علم، تحقیق، درس، باسواد شدن و فهمیده شدن. اگر این کار انجام شد آن‌وقت این مشکل کتاب‌خوانی هم حل خواهد شد. ایشان مسئله تن‌پروری ذهنی را بسیار خطرناک می‌دانند (همان: ۱۴۷).

۳۷- روان‌خوانی کتاب‌های فارسی و تکلم خوب به این زبان؛ این هنر است که انسان، هم درست حرف بزند و هم بعد از هفتصد سال وقتی که غزل و گلستان و بوستانش را می‌خوانی، آن را بفهمی و هیچ مشکلی نداشته باشی، خیلی عجیب است زبان امروز، همان زبانی است که حافظ و سعدی با آن حرف می‌زدند (همان: ۱۴۸).

۳۸- دانستن آئین نگارش فارسی و توانایی نوشتن نامه، گزارش و مقاله؛ بزرگ‌ترین بلا برای یک ملت این است که بخش‌هایی از فرهنگ و تمدن خودش به‌مرور زمان از حافظه‌اش پاک شود و اصلاً آن را به یاد نداشته باشد. متأسفانه غربی‌ها این کار را با ما انجام دادند. سبک حرف زدن، سبک نگارش و افعال زبان‌های خارجی را آوردند با معنای بسیار نامناسب کمکی در داخل زبان ما، و حال اینکه ما خودمان زبان داریم. مگر زبان فارسی با این عظمت و وسعت زبان کوچکی است؟ زبان فارسی یک خصوصیت دارد که کمتر زبانی در دنیا می‌تواند این خصوصیت را داشته باشد و آن خصوصیت ترکیب‌پذیری است (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۶).

۳۹- آشنایی با زبان عربی در سطح درک معنی برخی از سوره‌های قرآن، احادیث، اذکار نماز و دعاهای متداول؛ افراد ممکن است عربی را با سه هدف مکالمه، فراگیری قواعد، فهمیدن متون عربی رایج یعنی قرآن، حدیث،

دنیای می‌رسد» (بانکی پور فرد، قماشچی، ۱۳۸۰).

۴۲- با اعتقاد به تأثیر علم در انجام درست کارها، فن‌آوری مناسب را به خدمت می‌گیرد؛ در جامعه اسلامی ما عشق به حرفه علمی به فراوانی وجود دارد و ما به این احتیاج داریم که متخصصین و کسانی که یک شیوه علمی را می‌آزمایند به آن علاقه نیز داشته باشند زیرا عشق به کار معجزه می‌کند (همان: ۱۵۰).

۴۳- هدایت جریان یادگیری خود؛ خواندن درس به صورت خوب و دقیق، نه هر طور شد. بلکه درس را بسان یک معلم جدی خواندن (همان: ۱۵۲).

۴۴- علاقه‌مندی به تفکر و مباحثه و آشنایی عملی با روش تحقیق؛ متأسفانه در طبقه‌ی متعارف محصل ما، از دبیرستان تا دانشگاه، یک حالت سهل‌گرایی، سهل‌اندیشی و سهل‌انگاری در مسائل علمی و بی‌حوصلگی و بی‌اهتمامی به معلومات وجود دارد که در دانشگاه‌های ما هم هست. باینکه استعداد ما بالاست. افرادی که در این مسئله واردند و مطالعه و تحقیق کرده‌اند، نتیجه‌ی تحقیقاتشان این است که جوان ایرانی در دانشگاه به اصطلاح پروژه‌ی تحقیقاتی را می‌گیرد و استعداد هم نشان می‌دهد اما آن پیگیری و استمرار و آن دلسوزی و اهتمام لازم را ندارد. در واقع یک حالت بی‌اعتنایی، بی‌حالی و تبلی ذهنی بر نسل‌های نو و رو به رشدمان حاکم است، که برای کشور بسیار خطرناک است (بانکی پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۴۵- یادگیری جذاب و عمیق آموزش‌های دینی؛ ما درس دینی را یک درس جداگانه قرار داده‌ایم. آن‌هم با جاذبه‌های بسیار کم و کتاب‌هایی نه‌چندان گیرا، بلکه در بعضی سطوح هم گیرا نیست، هم عمق ندارد. در بعضی از سطوح ممکن است مثلاً عمق داشته باشد، ولی گیرا نباشد (همان: ۱۵۲).

ت- شاخص فرهنگی و هنری: شامل ۹ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای که به شرح ذیل است:

۴۶- تلاش برای فراگیری هنر مورد علاقه خود؛ هنرمندانی که قدرت آموزشی اصولی هنری را در خود

می‌بینند، باید به یاری جوانان بشتابند. انجمن‌ها و کانون‌هایی که در آن پیشکسوتان هر رشته، اصول و فنون آن رشته را به جوانان بیاموزند، باید تأسیس شود و مسئولان دولتی نیز باید راه این حرکت را برای مشتاقان این خدمت فرهنگی و هنری باز و هموار سازند (همان: ۱۰۳).

۴۷- دستاوردهای فرهنگی هنری جامعه ایرانی را جزئی از هویت ملی خویش می‌داند؛ از جمله کارهای مهمی که انقلاب کرد؛ این بود که یک عده عنصر فرهنگی و ادیب و هنرمند و دارای اقتدارات فرهنگی تربیت کرد. این‌گونه عناصر کم نیستند؛ شعرا و قصه‌نویس‌های زیادی به وجود آمدند. نویسندگان قلم‌زن دقیق فارسی‌نویسی محکمی به وجود آمدند (همان: ۱۵۴).

۴۸- جنبه‌هایی از هر مورد علاقه خود را در انجام فعالیت‌ها به کار می‌بندد و زیباترین لحظه‌ها و پدیده‌ها را به کمک طنز ثبت می‌کند؛ هنر باید در خدمت ارزش‌های انقلاب و اسلام قرار گیرد. هر جامعه و انسان و مجموعه‌ی بشری، می‌خواهد که هنر در خدمت ارزش‌های مقبول خودش قرار بگیرد (همان: ۱۰۶). ایشان بیان نمودند هنرمندان دل‌آگاه و سربلند آنگاه که هنر فاخر خویش را که جوشیده از انقلاب و در خدمت آن است عرضه می‌کنند، در حقیقت در کنار خیل عظیم انسان‌هایی قرار می‌گیرند که با نثار حاصل تلاش دست و دل و ذهن خود مجموعه‌ای بی‌نظیری فراهم آورده‌اند که هر چشم و دل بهانه‌گیر و نکته‌سنج نیز در برابر آن به اعجاب دچار می‌شود (بانکی پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰). «فرهنگ ملی»؛ یعنی «فرهنگ خودی» که باید حفظ شود (خامنه‌ای، سیدعلی ۱۳۸۵).

۴۹- علاقه‌مندی به شناخت خصوصیات برجسته هنری و فرهنگی ملل و استفاده از تجارب و دستاوردهای فرهنگی کشور خود و دیگر کشورها؛ تصویر آرمانی زندگی و تشریح نقاط زشت و زیبای انسان امروز و ترسیم راهی که آدمی را به آسایش و رستگاری و تعالی حقیقی او می‌رساند، بیش از همه از آن شاعر و هنرمندی ساخته است که در مهد انقلابی خدایی مردمی زیسته و نظام ارزشی متعالی را در صفا و

را صرف تعالی افکار مردم کنند و هنر را از آمیزش با مظاهر زیان‌بار و فرهنگ بیگانه رها سازند. هنر را با حفظ تعالی آن به میان مردم برند و در ذهن و دل آنان وارد کنند و از شکل کالای تجملی و مخصوص گروهی خاص خارج سازند (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۵۳- به نقش مهم زبان فارسی در ایجاد ارتباط و وحدت فکری و فرهنگی ایرانیان واقف و به آثار برجسته ادب فارسی مأنوس است؛ زبان و ادبیات فارسی در حقیقت مظلوم و غریب است. و بایستی با تلاش و جدیتی فراوان جایگاه و ارزش و اهمیت واقعی زبان و ادبیات فارسی در زمینه استقلال ملی و گسترش عقاید و ایده‌ها و ارزش‌های انقلاب ما شناسانده شود. این مظلومیت از زبان فارسی برطرف گردد (همان: ۱۹۰) معظم له بر ترویج زبان فارسی تأکید دارند و می‌فرمایند «زبان ملی مهم‌ترین و اصلی‌ترین شاخصه هویت فرهنگی یک ملت است و هر چه در نهایت این ملت اعم از مذهب، سنن و تاریخ حاکم باشد در زبان ملی تجسم و تبلور پیدا می‌کند و زبان ملی یک آئینه تمام است. امروز زبان فارسی به زبان اسلام راستین و انقلابی است که می‌تواند ملت را بیدار کند و ما بایست از این زبان قدردانی و حراست کنیم و صدا و سیما بایستی وسیله‌ای برای گسترش آن باشد (همان: ۱۶۲ و ۱۶۱).

۵۴- علاقه‌مند به زبان و لهجه محلی خود؛ چه لزومی دارد که ما در زبان فارسی عیناً همان را تقلید کنیم؟ در بعضی از روزنامه‌ها می‌بینم که عیناً از شکل عنوان گزینی روزنامه‌های آمریکایی و انگلیسی تقلید می‌کنند؟ که البته از ما بدتر در این زمینه، عرب‌ها هستند چه لزومی دارد این کار را بکنیم (سایت اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۵).

ث- شاخص اجتماعی: شامل ۱۳ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل شده است:

۵۵- تلاش برای تقویت ارتباطات عاطفی و اجتماعی اعضای خانواده، همسایگان و دوستان؛ کوشش کنید هر چه بیشتر مردم را به هم نزدیک کرده و دل‌ها را به هم مهربان کنید، رمیدن دل‌ها از یکدیگر، نتایج خوبی برای یک ملت به

قداست فضایی که وحی الهی بر آن حاکم است آموخته باشد (بانکی‌پور فرد، قماشچی، ۱۳۸۰: ۱۵۷). معظم له فرق هنر اسلامی و هنر دروغین را این‌طور بیان می‌نمایند؛ هنر اسلامی یعنی اینکه هنری با محتوا و هدف‌ها و آرمان‌های اسلامی به وجود بیاید تا در مقابل آن هنری بایستد که انسان‌ها و جوان‌ها را گمراه می‌کند و بشر را با سرگرم کردن به چیزهای غیرواقعی و دروغین از آرمان‌ها و ایدئال‌های خود که باید به سمت آن حرکت کند، باز می‌دارد و در صحنه عملی به همی عالم کمک می‌کند، از مظلومین عالم هرگز دفاعی نمی‌کند و در خدمت زر و زور و استکبار است (همان: ۱۵۸).

۵۰- آشنایی با مفاخر فرهنگ و هنر؛ ایشان از استاد شه‌ریار به‌عنوان شاعر هنرمند که ذهن و دل دوستداران ادبیات و هنر را با شعر خود و یا صفا و خلوصی که از آن چلچراغ رنگارنگ می‌تراوید، یاد می‌کند. بزرگ‌ترین گنجینه غزل، قطعه و مثنوی معاصر را که تئیده و بافته‌ای از ابریشم خیال و ذوقی و زبان و فکر او بود می‌آفرید و می‌اندوخت و آنگاه که این ترک پارس گوی زبان به شعر آذری می‌گشود، آن‌همه را به دوچندان و همراه با استادی بی‌نظیر خود در معرض تماشای هنرمندان و هنرشناسان می‌گذاشت (همان: ۱۵۹).

۵۱- علاقه‌مندی به مطالعه تاریخ و فرهنگ و معلمان اسلام، ایران و جهان؛ ایشان در باب فرهنگ ملی فرمودند «ما مردم ایران مفتخریم که از ۱۳۰۰ سال قبل، فرهنگ، زبان، آداب، عادات، لباس و همه‌چیزمان با اسلام آمیخته شده است. شاید هیچ مملکت دیگری این‌گونه با اسلام آمیخته نشده که ما شدیم اسلام و آداب و فرهنگ اسلامی جزو فرهنگ ملی ماست، «ملی» در اینجا، مقابل «اسلامی» نیست عین همان اسلامی است (همان: ۱۵۹).

۵۲- آثار فرهنگی و هنری را ارزیابی و فرهنگ و هنر اصیل را تشخیص می‌دهد؛ هر ملتی که زبان ملی عاریتی و غیر اصیل داشته باشد نمی‌تواند ادعا بکند که فرهنگ بومی اصیل و دیرین و ریشه‌دار دارد. ایشان تأکید دارند که هنرمندان زبان رسای هنر را در خدمت انقلاب و اسلام که عزیزترین سرمایه‌ی مردم است به کار گیرند و این عطیه الهی

۵۸- تلاش برای حفظ و توسعه یکپارچگی در اجتماع؛ یکپارچگی اقشار مختلف مردم و اعتماد و محبت میان ملت و مردم را یکی از مهم‌ترین علل موفقیت و قدرت ملت ایران در برابر خصومت‌ها و توطئه‌های دشمنان در طول دوران سی‌ساله دانسته و می‌فرماید: «بایید تصمیم بگیریم مهر، محبت، الفت و اعتماد و اطمینان را که اسلام و ایمان و حرکت عظیم انقلاب در میان آحاد ملت ما به وجود آورده است، حفظ کرده و ارزشمند بشماریم» (همان: ۱۹۵).

۵۹- خیرخواه نسبت به دیگران و نهی آنان از انجام کارهای نادرست؛ زبان برخلاف اعضا و جوارح دیگر خیلی راحت و پیش از بقیه اعضا مرتکب لغزش و خطا می‌شود. لذا راه پیگیری حقوقی و قانونی جزایی ندارد. اما اگر قول به غیر علم یا افترا و قضاوت در حد شایعه و اگر مفتتری را ارزشی منفی در جامعه در بیاوریم و به مردم بگویم بدون علم و یقین صحیح و حقیقی درباره هیچ مسئله‌ای حق ندارند قضاوت بکنند، یعنی نه تنها درباره شخصیت‌ها بلکه درباره هیچ چیز به تدریج یک حالت عصمت نسبی در مردم از این لغزش به وجود می‌آید (همان: ۱۶۶).

۶۰- ترجیح مصالح جامعه بر مصالح فردی و قانون را برتر از تمایلات فردی و گروهی دانستن و رعایت آن؛ اگر انقلاب در خلال ماده و قانون و آیین‌نامه و مقررات مجسم و متجسس نباشد، یک چیز خیالی و بی‌ضابطه خواهد شد که هر کس هر طور دلش خواست، آن را تفسیر خواهد کرد. این‌طور نیست. دین و شرع و اسلام همان چیزی است که مبادی اسلامی آن را قانون کرده‌اند و به شما داده‌اند (بانکی‌پور فرد و قماشچی: ۱۳۸۰).

۶۱- پایبندی به رعایت حقوق دیگران؛ این که می‌گوییم باهم برادر هستیم. در اسلام یک تعارف نیست. یعنی حقیقت مسلمین نسبت به یکدیگر، دارای حق برادری هستند و نسبت به هم طلبکارند. همچنان که برادران نسبت به هم، مدیون یکدیگر هستند و باید نسبت به هم، حقوق متقابلی را اعمال کنند (همان: ۱۶۷).

بار نمی‌آورد و به‌عکس پیوستن دل‌ها به هم و گره خوردن دست‌ها در هم و هماهنگی آوازاها باهم، یک ملت را در همه میدان‌ها به پیش می‌برد (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

۵۶- درک اهمیت تشکیل خانواده و آشنایی با ویژگی‌های خانواده متعادل؛ تشکیل خانواده را مسئله بسیار اساسی و حیاتی می‌داند و معتقدند در همه‌ی طرح‌هایی که ما داریم، بایستی «خانواده مبنای باشد؛ یعنی شما اگر بزرگ‌ترین متخصص پزشکی یا هر رشته‌ی دیگری بشوید، چنانچه زنان خانه نباشید، این برای شما یک نقص است. اگر بخواهیم تشبیه ناقصی بکنیم، باید به ملکه‌ی زنبور تشبیه کنیم، کانون خانواده جایی است که عواطف و احساسات باید در آن جا رشد و بالندگی پیدا کند، بچه‌ها محبت و نوازش ببینند. شوهر که مرد است و طبیعت مرد، طبیعت خام‌تری نسبت به زن است و در میدان خاصی شکننده‌تر است و مرهم زخم او فقط و فقط نوازش همسر است - حتی نه نوازش مادر. برای یک مرد بزرگ این همسر کاری را می‌کند که مادر برای یک بچه‌ی کوچک آن خانه می‌کند و زنان دقیق و ظریف به این نکته آشنا هستند (همان: ۱۱۴) ایشان ویژگی‌های خانواده خوب را این‌طور بیان کردند «خانواده خوب، یعنی زن و شوهری که باهم مهربان باشند، با وفا و صمیمی باشند و به یکدیگر محبت و عشق بورزند، رعایت همدیگر را بکنند و مصالح همدیگر را مهم و گرامی بدانند. اولادی که در آن خانواده به وجود می‌آید، نسبت به او احساس مسئولیت کنند و بخواهند او را از لحاظ مادی و معنوی سالم بزرگ کنند. چیزهایی به او یاد بدهند. به چیزهایی او را وادار کنند و از چیزهایی او را بازدارند و صفات خوبی را در او تزریق کنند (حاج علی‌اکبری، ۱۳۸۴).

۵۷- خداوند را منشأ حق و عدالت می‌داند و در برقراری حق و عدالت تلاش می‌کند؛ عدالت اجتماعی را این می‌داند که همه قشرها بهره‌مند و محرومان و پابرنه‌ها که همیشه در طول تاریخ پشت سر پیامبران بوده‌اند. به عنوان خواهان نهضت اسلامی از قسط و عدالت اجتماعی بهره‌مند شده و به حقوق حقه خود دست یابند (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۰).

اسلامی اقتضا کند، از خودگذشتگی نشان می‌دهد؛ یار انقلاب، یاری است که بر روی دوش انسان‌ها قرار دارد. انسان‌ها باید قدرت اراده، گذشت، ایثار، استعداد و نیروی رهایی از آرزوهای حقیر و توجه به آرزوها و آرمان‌های بلند، روح خشوع در برابر خدا و مصالح عمومی و از این قبیل خصلت‌ها داشته باشند تا این‌که صلاحیت پیدا کنند که این بار را بردارند (همان: ۱۶۹).

۶۷- در راه خدمت به میهن و مردم داوطلب بوده و از خودگذشتگی نشان می‌دهد؛ باید سعی کنیم که با مردم، طلب کارانه برخورد نکنیم و خودمان را همچنان خادم و منحصص و در خدمت آسایش و هدایت مردم بدانیم و در این راه سرمایه‌گذاری کنیم (همان: ۱۷۰).

ج- شاخص سیاسی: شامل ۱۲ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل شده است:

۶۸- مبانی حاکمیت در نظام جمهوری اسلامی ایران را می‌دانند و به آن اعتقاد دارد؛ اصل زندگی ما و حرکت ما و تلاش ما در همه‌جا از جمله در تعلیم و تربیت، اسلام است که دانش آموختن را بر همه واجب کرده است. ایشان فرمودند خط سیاسی ما از امروز تا همیشه خط اساسی و اصلی سیاست نه شرقی نه غربی است (بانکی‌پور فرد و قماشچی: ۱۳۸۰).

۶۹- آثار مثبت حکومت دینی و ولایت‌فقیه را در سعادت دنیا و آخرت می‌فهمد؛ وحدت عمومی را، به معنای گردآمدن صاحبان سلیقه‌ها و روش‌های گوناگون بر محور اسلام، خط امام و ولایت‌فقیه می‌دانند (همان: ۱۷۳) ایشان بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب را تحول در روحیه مردم می‌دانند و معتقدند اگر از انقلاب هیچ دست‌آوردی جز همین نباشد که یک ملت را از لحاظ روحیه متحول کرده و از وسط لجن بیرون آورده، از حالت خمار و سکر مستی و انواع و اقسام فساد و فحشاء درآورده است بسیار عالی است (همان: ۱۷۹).

۷۰- با جغرافیای سیاسی ایران و کشورهای اسلامی آشنا است و تفاوت‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی آن‌ها را می‌داند؛ در تحولات جهانی ما باید بفهمیم در کجای این

۶۲- در فعالیت‌های اجتماعی آگاهانه و با علاقه‌مندی شرکت می‌کند؛ هنگامی که مردم در کشور برای رسیدن به یک هدف هرچند بزرگ‌همت بگمارند، بی‌گمان آن هدف برآورده شدنی است (همان: ۱۶۷).

۶۳- مسئولیت‌های افراد را در اجتماع درک می‌کند و نسبت به آن‌ها از خود رفتار مناسب نشان می‌دهد؛ باید رعایت جانب‌نیروهای اصیل این انقلاب را کرده و نیروهای حزب‌الله را داشته باشید و فرمودند این‌ها هستند که انقلاب و کشور را حفظ می‌کنند، به دهان آمریکا می‌زنند و تجاوزگر را سر جای خودش می‌نشانند. امام فرمود اگر بسیج و سپاه نبود کشور نبود. بسیج موجب شده که ما در این جنگ بتوانیم پیروز شویم - بسیج یعنی آنکه وقتی فهمید در مملکت حادثه به وجود آمده و دشمن حمله کرده نگاه نکرد که زراعت دارد، دکان دارد، کار اداری دارد، امتحان دارد، ترم دانشکده‌اش عقب‌افتاده، همه این‌ها را گذاشت و رفت به جبهه (همان: ۱۶۸).

۶۴- در ارتباط با نظرات و عقاید دیگران با سعه‌صدر برخورد می‌کند؛ امروز نباید آتش‌افروزی کرد. هرکسی عقیده‌ی خود را داشته باشد و آن را اثبات هم بکند، ما نمی‌گوییم وقتی گویندگان مذاهب مختلف اسلامی، بر منابر خود قرار می‌گیرند، استدلال نکنند و عقیده‌ی خود را اثبات ننمایند، اما اثبات عقیده بحثی است و دشمنی کردن با طرف مقابل و هم‌صدا شدن با استکبار جهانی و نیروها را صرف جنگ داخلی بین مسلمین کردن، بحث دیگری است (بانکی‌پور فرد و قماشچی، ۱۳۸۸).

۶۵- آشنایی با برنامه‌های توسعه و تلاش برای تحقق اهداف آن؛ تلاش در دوران سازندگی عمده هدف آن ساختن کشور نمونه که در آن، رفاه مادی همراه با عدالت اجتماعی، توأم با روحیه و آرمان انقلابی با برخورداری از ارزش‌های اخلاقی اسلام تأمین شود و معتقدند هر یک از این چهار رکن اصلی، ضعیف یا مورد غفلت باشد، بقای انقلاب و عبور آن از مراحل گوناگون ممکن نخواهد شد (همان: ۱۹۹).

۶۶- ایثار را ارزش می‌داند و هر زمان مصالح جامعه

غیرانقلابی و ضدانقلابی غلبه داشت (بانکی پور فرد، قماشچی، ۱۳۸۰).

۷۴- با شیوه استعمار نوین آشنا و راه‌های مقابله با آن را می‌داند؛ امروز با توجه به تشکیل حکومت اسلامی و برافراشته شدن پرچم اسلام، یعنی آن چیزی که در طول تاریخ اسلام از صدر تاکنون سابقه نداشته، در اختیار مسلمان‌هاست. ما دیگر حق نداریم در شناخت دشمن غفلت کنیم و در آگاهی نسبت به جهت تهاجم دچار اشتباه بشویم (همان: ۱۸۱).

۷۵- شیوه‌های تبلیغی دشمنان را می‌شناسد و در مقابل آن‌ها عکس‌العمل مناسب نشان می‌دهد؛ مبادا بگذارید دشمنان اسلام یک‌بار دیگر از درون با طرح افکار التقاطی و دست‌مایه‌های به‌اصطلاح روشنفکرانه بخواهد از اسلام، تعبیر و تفسیر تحویل ما بدهند، ایشان تأکید دارند برای مقابله با تبلیغات شبکه‌های خبری جهانی که با جمهوری اسلامی در تضاد هستند، باید شیوه‌های جدیدی را پیدا کرد که یکی از شیوه‌ها تجسم آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب است (همان: ۱۸۲).

۷۶- حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه را لازمه امنیت ملی می‌داند و برای تحقق آن تلاش می‌کند؛ وحدتی که ما اعلام می‌کنیم و شعار می‌دهیم و به آن دل‌بسته هستیم و دنبال آن، حرکت و کار می‌کنیم اولین نقطه‌اش باید ناظر به رفع تعارض‌ها و تناقض‌ها و اختلاف‌ها و درگیری‌ها باشد، که خدای متعال به این راضی است و مؤمنان و مخلصان و اولیاء و عقلا از آن خوشنودند. باید مقدمات و زمینه‌های این کار فراهم شود (همان: ۱۸۴).

۷۷- برای ایجاد زمینه‌های وحدت مسلمین و رهایی مستضعفین احساس مسئولیت می‌کند؛ اگر چنانچه دو واحد در داخل امت اسلامی باهمدیگر به جنگ برخاستند دستور قرآنی بر این است که بقیه مسلمان‌ها هرچه می‌توانند سعی کنند آن دو متخاصم را آشتی بدهند. اگر دیدند که بین این دو متخاصم یکی حاضر است، اما آن دیگری حاضر نیست و یا حرف آن دیگری حرف زوری است در حالی که حرف این یکی حرف حقی است و آن آدمی که طرفدار زور است،

تحولات قرار داریم. جواب این سؤال یک کلمه نیست، ساده هم نیست. یک‌وقت است که در دنیا مثل جنگ بین‌الملل دوم پیش می‌آید که ایران در آن روز مطمئناً نمی‌توانست از این جنگ و آثار و تبعاتش برکنار باشد. حق بود که مسئولان کشور بنشینند و بگویند حالا جنگی درگرفته است، ببینیم ما در نقشه‌ی جغرافیایی عالم، کجا قرار می‌گیریم و بر اساس موضعی که داریم، تکلیفمان چیست (همان: ۱۷۷).

۷۱- برای حفظ استقلال، آزادی و عدم وابستگی از خود گذشته و ثابت‌قدم است؛ در زمینه روابط خارجی امت اسلامی باید سعی کند روابط خود را طوری با دنیای غیرمسلمان و غیر این امت تنظیم کنند که یک‌ذره تحت فرمان آن‌ها و تحت تأثیر افکار آن‌ها قرار نگیرد و به‌قدر یک مختصر هم تحت تأثیر سیاست‌های آن‌ها از استقلال نیفتد (بانکی پورفرد، قماشچی، ۱۳۸۰) نظام‌های حکومتی جهان را می‌شناسد و آن را نقد می‌کند؛ باید رفتار کشورهای استعمار را بشناسیم، بر ای اینکه هدف آن‌ها به هم ریختن نظام وحدت بوده است، رفتار بعضی از شخصیت‌های معروف اروپایی چه سیاسی، چه فرهنگی خیلی عبرت‌انگیز است. به مصر که می‌رفتند، یک‌طور صحبت می‌کردند، به کشور عثمانی که می‌رفتند، یک‌طور صحبت می‌کردند، به ایران شیعی که می‌آمدند طور دیگر صحبت می‌کردند. هدفشان هم به هم ریختن نظام وحدت بود که استعمار اروپا و سردمداران تمدن صنعتی، از آن می‌ترسیدند، حق هم داشتند که بترسند. کار خودشان را هم کردند و بین مسلمین اختلاف عمیق و عجیبی را به وجود آوردند (همان: ۱۷۹).

۷۳- روحیه سلحشوری دارد و برای حفظ کیان اسلام و ایران از خودگذشتگی نشان می‌دهد؛ علت اینکه ملت ایران، در ده سال بعد از انقلاب توانسته بود در مقابل تهاجم گوناگون دشمن با همه مشکلات آن - ایستادگی و مقاومت کند در دین، ایمان، اسلام، انقلاب و آموزش قرآن و رهبری امام (ره) که سخن و کلامش، مفاد و مضمون قرآن و اسلام بود دانستند. علت موفقیت ما این بود که جوانان در صحنه بودند، ملت آماده بود و روحیه انقلابی بر جریان‌های

۸۰- کار را عبادت می‌شمارد و از تن پروی و راحت‌طلبی دوری می‌کند؛ در اسلام کار عبادت و ارزش شمرده شده است. لازم‌آوردن این است که هر کس کاری را قبول کرد و تعهد نمود آن را بهترین وجه انجام بدهد. این حرف، سر کلاس درس و پای خط تولید و داخل مزرعه و پای چرخ خیاطی و کار داخل خانه هم است (همان: ۱۴۴).

۸۱- با عشق و علاقه پیگیر و سخت‌کوشی و وظایف شغلی خود را به‌خوبی و درست انجام می‌دهد؛ اگر همه ما کار خود را درست، متقن، کامل و از روی علم و دانایی انجام بدهیم، این کشور و این انقلاب و این نظام، متقن‌ترین و مستحکم‌ترین نظامی است که در این قرن‌ها ما می‌شناسیم (همان: ۱۹۰).

۸۲- مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی را وظیفه الهی انسانی و ملی می‌داند؛ جهادمالی ریشه در تعالیم اسلامی دارد. در صدر اسلام کسانی بودند که خودشان جهاد می‌کردند و کسانی بودند که چون نمی‌توانستند در جبهه حضور پیدا کنند مخارج یک رزمنده یا بیشتر را تکفل می‌کردند. مسائل مالی‌اش را فراهم کرده و او را روانه میدان جنگ می‌کردند (همان: ۱۴۳).

۸۳- راه‌های کسب و استمرار استقلال اقتصادی کشور را می‌داند؛ ما باید از لحاظ اقتصادی هم خودمان را به‌طور کامل از زیر نفوذ قدرت‌ها خارج کنیم، یعنی ملت ما باید بتواند بنا بر تشخیص و مصلحت خود، آن صنعت و متاعی را که احتیاج دارد، در داخل کشور و با استفاده از منابع و امکانات موجود تولید کند. ایشان تأکید دارند باید این ملت به‌تدریج با ابتکار و تلاش و با قدرت مدیریتی که بر آن اعمال می‌شود و نیز با وحدتی که همه‌ی مردم در جهت آزادی و استقلال دارند و هم‌چنین با آشنایی آن‌ها به توطئه و ترفندهای تبلیغاتی دشمن، به‌طرف آزادی و استقلال کامل اقتصادی برود (بانکی‌پور فرد، قماشچی، ۱۳۸۰).

نتیجه‌گیری

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بروز خصلت‌های نیک و انرژی‌ها و استعداد‌های نهانی انسان و به کار افتادن همه این‌ها در راه نیکی و نیک‌سازی خود و جهان و انسان‌هاست یعنی انسان موظف است این استعداد‌های بالقوه خود را در راه حق

حاضر نیست که تن به حرف حق بدهد و به سخن حق بگراید. در اینجا تمام عالم اسلام باید یکدست بشود و به سراغ آن زورگو بروند و او را ساکت کنند. با او بستیزند تا او را بر سر جای خود نشانند. آیه نهم حجرات این دستور خدا در زمینه حفظ وحدت در داخل جامعه اسلامی است (بانکی‌پور فرد، قماشچی، ۱۳۸۰).

۷۸- به انجام فعالیت‌های سیاسی به‌عنوان تکلیف دینی و ملی پایبند است و مسائل سیاسی را تحلیل می‌کند؛ باید درس محور اصلی کار طلبه و دانش‌آموز باشد. اما فهم سیاسی در فضای درسی برای اینکه در آینده برای جامعه اسلامی مفید باشد لازم است. ایشان درس خواندن و آشنایی به معارف و خودسازی و پرداختن به درون و باطن خود، یکی از فرایض مهم، بلکه مهم‌ترین فرایض می‌دانند. اما این فریضه‌ی مهم، نبایستی افراد را از جریان‌اتی که در کشور می‌گذرد و وظایفی که در مقابل این جریان‌ات داریم و نیز از حضور در صحنه‌های اجتماعی و کمک به پیشرفت انقلاب و شناخت توطئه‌های دشمنان انقلاب و پیگیری شیوه‌هایی که این توطئه را خنثی می‌کند و لیبک گفتن به نیازهای عمومی جامعه و رفتن در جبهه‌های خطر و احیاناً جان‌بازی کردن و جان دادن، غافل شود (همان: ۱۸۷).

۷۹- بامعنای انتظار آشنا است و وظایف مسلمین را در زمان غیبت از لحاظ مبارزات سیاسی می‌داند؛ انتظار به معنای قانع نشدن به وضع موجود است. «انتظار داریم» یعنی هرچه خیر و عمل خوب انجام دادیم و به وجود آمده، کم و غیر کافی است و منتظریم تا ظرفیت نیکی عالم پر بشود. یک بعد دیگر از ابعاد انتظار، دلگرمی مؤمنین نسبت به آینده است. انتظار مؤمن، یعنی این‌که تفکر الهی - این اندیشه‌ی روشنی که وحی بر مردم عرضه کرده است، یک روز زندگی بشر را فرا خواهد گرفت. یک بعد انتظار این است که منتظر، با شوق و امید حرکت بکند. انتظار، یعنی امید، انتظار، ابعاد گوناگون دیگری هم دارد (بانکی‌پور فرد، قماشچی، ۱۳۸۰).

چ- شاخص اقتصادی: شامل ۴ ویژگی استخراج شده از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل شده است:

و حقیقت بالفعل نماید. در غیر این صورت خود را از مسیر رسیدن به هدف آفرینش خارج کرده است. در این نظام آفرینش انسان خلیفه خدا روی زمین است و خداوند در ذات او میل به رشد و تکامل را قرار داده است که با پرورش و تربیت این استعداد می‌تواند به مقامات عالیه دست پیدا کند و خود را به سرمنزول مقصود برساند. چراکه اگر انسان خود را شناخت قطعاً خالق خود را نیز خواهد شناخت.

از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای اهداف تربیت شامل اعتقاد به توحید بوده و عدم توجه به این اصل بنیادین اسلام را باعث بروز ناتوانی کشورهای اسلامی، وابستگی، کم‌جرات و بی‌ابتکارتر می‌دانند. راه علاج آن را بازگشت مسلمانان به اسلام ناب که در آن توحید و نفی عبودیت غیر خدا، از هر چیز برجسته‌تر و درخشانده‌تر است، می‌دانند و همواره می‌بایست عزت و قدرت خود را در اسلام بجویند. ایشان فایده‌ی اساسی و هدف اصلی تربیت انسان را این می‌دانند که انسان‌ها متخلق به اخلاق... بشوند. ایشان تقوا را مراقبت دائمی یک انسان از حرکت خود و از مسیر و انگیزه‌های خود و از آن سمتی که آن را اتخاذ کرده و دارد حرکت می‌کند، می‌دانند و در هدایت جامعه هم تقوای اشخاص و هم تقوای آن کسانی که روی اشخاص اثر می‌گذارند را مهم برمی‌شمارند.

اصولاً مفهوم فرهنگ در دانش انسان‌شناسی از گستردگی ویژه‌ای برخوردار است، به طوری که تمامی جنبه‌های غیر زیست‌شناختی (غیر بیولوژیکی) انسان را در برمی‌گیرد. از آنجا که مفهوم فرهنگ به معنی محدود آن، یعنی جزئی‌نگری، توصیف ناقصی از جنبه‌های زیست‌شناختی (بیولوژیکی) نمی‌تواند رهیافت درستی در شناخت فرهنگی باشد. بنابراین، انسان‌شناس، مفهوم فرهنگی را به معنی وسیع آن به کار می‌برد. در سال ۱۸۷۱ در فرهنگ ابتدایی، ادوارد تیلور عرصه‌ی پذیرش فرهنگ را بسیار گسترده‌تر می‌بیند و این تعریف از فرهنگ برای مدت‌های مدید مورد قبول واقع شده بود: «به مجموعه‌ای شامل آگاهی و شناخت، باورها و اعتقادات، هنر، ارزش‌ها، آداب و رسوم، قوانین،

اخلاق و تمامی عادات و استعدادهایی که فرد به‌عنوان عضوی از جامعه می‌پذیرد، فرهنگ گفته می‌شود. همچنین فرهنگ با «شیوه‌ی زیست انسانی، زمینه لازم برای بقای انسان را نیز فراهم می‌کند. بقای انسان وابسته به فرهنگ است، زیرا نه تنها سازش انسان با زیست‌بوم به وسیله‌ی فرهنگی صورت می‌گیرد، بلکه تولید غذا، دفاع در برابر مهاجمان، مبارزه با بیماری‌ها و بهره‌گیری از دانش پزشکی، بهداشت و تغذیه‌ی مناسب و بالاخره تشکلات اجتماعی، سیاسی و نظامی برای تأمین امنیت جانی و مالی و غیره که هر یک به نحوی نقش مؤثری در بقای انسان دارد، همگی عوامل فرهنگی و از اجزای شیوه‌ی زیست انسانی» به شمار می‌آیند.

آیت‌الله خامنه‌ای، فرهنگ را انسان‌ساز و در ارتباط با انسان مطرح می‌کنند. معظم له فرهنگ را بستر اصلی زندگی انسان و هم‌چنین فرهنگ هر کشور را بستر اصلی حرکت عمومی، سیاسی و علمی می‌دانند. ایشان فرهنگ را مثل هوایی می‌خوانند که انسان وقتی که این هوا را استشناق کرد، با هوایی که استشناق کرده و با آن جانی که گرفته، می‌تواند گام بردارد و جلو برود. معظم له با رویکردی سیستمی به فرهنگ خواستار مهندسی شدن انواع فرهنگ از جمله فرهنگ ملی، فرهنگ عمومی، فرهنگ تخصصی، فرهنگ‌سازمانی و... می‌باشند.

ایشان می‌فرمایند فضای فرهنگی کشور را باید باغبانی کرد یعنی همانند یک باغبان به هنگام، نهال کاشت، آبیاری، هرس، سم‌پاشی و به هنگام هم میوه‌چینی کرد و معتقدند در مقوله فرهنگ، رفتار حکومت باید دلسوزانه و مثل رفتار باغبان باشد یعنی مسئولانه و با دقت این مقوله را دنبال کند. بر این اساس از نیازهای امروز جامعه اسلامی ما رشد و توجه به امر فرهنگ به‌طور گسترده در کشور است و به لحاظ ویژگی‌های فرهنگی کشور و نیاز روزافزون به معرفی و تبیین ملاک‌ها و معیارهای صحیح از یک انسان فعال در حوزه فرهنگ لازم است مؤسسات علمی و پژوهشی و دانشگاه‌های مرتبط در امر فرهنگ، با اغنای هرچه بیشتر محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی، آن را به مراکز و فعالان

داشت تا برای آن تعریفی منطبق بر شاخص‌هایی برگرفته از کلام آیت‌الله خامنه‌ای بیابد. در این مطالعه با روش‌های تحقیق کیفی این مهم محقق شد و نهایتاً مدلی برای این مطالعه استخراج گردید. همانطور که در کلام ایشان مطرح شده بود در سه حوزه این تعریف ارائه شده بود و سپس با بررسی‌های محقق هفت شاخص و هشتاد و سه ویژگی نیز ارائه شد که همه موارد بطور مبسوط در بالا ارائه شد. از آنجایی که این مطالعه به بررسی بیانات آیت‌الله خامنه‌ای استوار است امکان حذف یا خلاصه و یا استخراج برداشت محقق از آن نبود و باعث شد تا در هر شاخص بعنوان مرجع علمی بیانات مربوطه ارائه شود. در نهایت با بررسی‌های صورت گرفته مدل نهایی تهیه شد که در شکل شماره (۲) در ادامه خواهد آمد.

فرهنگی، ارائه نمایند و تلاش نمایند بر اساس منابع دینی از الگوها و طرح‌های صحیح و منطبق با دیدگاه‌های اسلامی استفاده نمایند و از تقلید صرف از نمونه برنامه‌های غربی و سکولار و اومانیسمی دوری جسته به سمت بازسازی نمونه‌های اصیل اسلامی گام بردارند و با تکیه بر مبانی دینی در حوزه‌های هستی‌شناسی، انسان‌شناسی به امر فرهنگ‌سازی و تعلیم تربیت بپردازند.

در این مطالعه با بررسی متون علمی و مرجع در زمینه فرهنگ ابتدا به بررسی نظرات سایر نظریه پردازان از سراسر جهان پرداختیم و از آنجایی که این مطالعه به بررسی انسان فرهنگی بعنوان تعریفی جدید از انسان و فرهنگ پرداخت. همانطور که جلوتر مطرح شد این لغت با معنا و پرمحتوا در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی دیده شد و محقق را بر آن

شکل ۲- نمودار شاخصه‌ها و ویژگی‌های انسان فرهنگی در کلام آیت‌الله خامنه‌ای

تهیه فیش از تمام بیانات معظم له تا پایان سال ۱۳۹۷ جدای از سایت و کتب موجود در این زمینه لازم داشت تا صحت و سقم مطالب با مراجع زیربط نیز چک شود که

پیشنهادات و محدودیت‌های مطالعه

محدودیت‌هایی در تمام تحقیقات کیفی وجود دارد که این مطالعه نیز از آن مستثنا نبوده است. جمع‌آوری و

- این مسئله خود زمان بر بود. مسئله دوم بررسی بازه زمانی طولانی بود که کمک به استغناي مطالب حاصل می‌کرد. به همین دلیل زمان تهیه مطالعه طولانی شد اما کیفیت مطالب به خوبی جمع‌بندی شد.
- در ادامه پیشنهاداتی برای محققین علاقه‌مند به این حوزه ارائه می‌شود:
- ۱- براساس یافته‌ها در این تحقیق، به مسئولان و برنامه‌ریزان توصیه می‌شود اصول، اهداف، محتوا، روش‌های تعلیم و تربیت را به صورتی تدوین نمایند که خروجی دستگاه‌های آموزشی و فرهنگی، انسانی در تراز انقلاب اسلامی باشد.
 - ۲- زندگی بدون فرهنگ، زندگی بی‌معنا و عاری از عقل و احساسات عالی انسانی است. لذا سفارش می‌شود متریبان با فرهنگ جامعه و ارزش‌های انسانی آشنا شوند تا موجبات رشد و کمال آنان فراهم شود.
 - ۳- حوزه‌های علمیه و وزارت آموزش و پرورش و سایر دستگاه‌های مرتبط الگویی ایرانی اسلامی را متناسب با نیاز انقلاب اسلامی در حوزه تربیت اسلامی تدوین و به صورت منظم و مستمر به کار گیرند تا جامعه‌ای پویا، متدین، خلاق و رو به تکامل داشته باشیم.
 - ۴- به مسئولان رشته تحصیلی مدیریت فرهنگی پیشنهاد می‌گردد سرفصل‌های تربیتی رشته را با توجه به نتایج تحقیق حاضر تطبیق داده و چارت تحصیلی مفیدی را برای دانشجویان فراهم کنند.
- منابع**
- احمدی، اصغر و علیرضا افشانی (۱۳۸۸). پژوهشنامه بررسی مسائل فرهنگی، جلد ۱، تهران: گروه پژوهش‌های فرهنگی معاونت پژوهش‌های فرهنگی واجتماعی پژوهشکده‌ی تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۹۳). تأثیر فرهنگ بر انسان و طبیعت، پیدایش شیوه‌ی زیست و انسانی و پیامدهای آن، تهران: نشر افروز.
- بانکی‌پورفرد، امیرحسین و قماشچی، احمد (۱۳۸۰). کودک و نوجوان از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، تهران: مرکز مطالعات تربیت اسلامی.
- بهرامی، نیک‌خواه (۱۳۹۳). بررسی جایگاه کرامت انسانی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- جمالی، حمیدرضا (۱۳۸۸). عوامل مؤثر بر حمایت بین‌المللی و ارتقای حقوق فرهنگی بشر. فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، دوره ۱۰.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در بوستان ولایت به مناسبت دادن درختکاری: ۸۹/۱۲/۱۷
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اعضای انجمن اهل‌قلم، ۱۳۸۱/۱۱/۰۷
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۳/۰۸/۱۰
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۲/۱۰/۲۲
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جمعی از شعرا، ۱۳۸۸/۰۷/۱۴
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷/۱۰/۱۵
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار وزیر علوم و انسانی دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار وزیر علوم و روسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۸
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار وزیر و مسئولان وزارت ارشاد و اعضای شوراهای فرهنگ عمومی کشور ۱۳۷۴/۰۴/۱۹
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار با افشار مختلف مردم و جمعی از پزشکان، پرستاران و کارکنان

- مراکز آموزش عالی و درمانی کشور ۱۳۶۸/۰۹/۱۵
حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، سخنرانی در مراسم بیعت میهمانان خارجی شرکت‌کننده در مراسم چهلمین روز ارتحال رهبر کبیر انقلاب اسلامی و جمعی از اقشار مختلف مردم، ۱۳۶۸/۰۴/۲۲
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، نرم‌افزار مجموعه بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، تهران: موسسه جهادی صهبا، ۱۳۸۸.
- خسرو پناه، عبدالحسین (۱۳۹۰). جریان شناسی ضد فرهنگ‌ها، قم، تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- دوریه، ژان فرانسوا (۱۳۸۹). انسان‌شناسی (نگاهی نوبه تحولات جسمانی، فرهنگی و روانشناختی انسان)، ترجمه جلال‌الدین رفیع‌فر، تهران: خجسته.
- زارع، غلامرضا (۱۳۹۰). بررسی و مطالعه دیدگاه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای، پایان‌نامه ارشد پیام نور تهران.
- سلیمی، حسین (۱۳۸۸). فرهنگ‌گرایی، جهانی‌شدن و حقوق بشر، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- طاهری حاجی وند، احسان و حمیدرضا جمالی (۱۳۹۴). بررسی منشأ پیدایش فرهنگ از دو دیدگاه بیولوژیک و انسان‌شناختی، کنفرانس جهانی افق‌های نوین در علوم انسانی، آینده پژوهی و توانمندسازی، شیراز، گروه پژوهش شرکت ایده بازار صنعت سبز.
- قلی‌زاده، آذر (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی فرهنگی، تهران: انتشارات آموزشی.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۶). بررسی در جامعه‌شناسی فرهنگی ایران. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر ارتباطات.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: انتشارات صدرا.
- امام خمینی ره (۱۳۶۱). صحیفه نور، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی